

Fig. 1. Udsigt fra Wodroffs mølle mod Frederiksberg kirke og Frederiksberg slot. Maleri 1788 af Erik Pauelsen på Statens Museum for Kunst.

FREDERIKSBERG OG SLOTSKIRKEN

HISTORISK INDLEDNING

Et par kilometer uden for Københavns Vesterport ligger det store højdedrag Frederiksberg Bakke, fordum kaldet Valby Bakke og i endnu ældre tid Solbjerget. En række kæmpehøje på bakkekammen var længe et synligt minde om stedets bebyggelse i oldtiden. De forsvandt ved anlægget af Frederiksberg slotshave. Forsvundet er også den lille landsby Solbjerg, som bakken gav sit navn, og som lå ved højdedragets fod. Helt bestemt ved man ikke, hvor den lå. Man synes at hælde til den opfattelse, at Frederiksberg Bredegade var identisk med Solbjergs bygade, og at den lille so Andebakkedammen var landsbyens gadekær¹. Til byen hørte en torp ved navn Nyby, hvor der o. 1550 oprettedes en kongelig ladegård. Solbjergboerne og folkene i Nyby hørte i kirkelig henseende til Vor Frue kirke i København² lige indtil den store omvæltning omkring 1620.

Kong Christian IV.s planer om at rationalisere godset under Københavns

slot førte 1620—23 til oprettelsen af den store ladegård som avlsbygning for en virkelig stordrift³. Denne ladegård lå som bekendt endnu ved begyndelsen af 20. århundrede dér, hvor nu Statsradiofonien har sine bygninger ved Rosenørns allé⁴. Under ladegården lagdes den fordums Nyby ladegårds jord, dele af Kalvehaven, et stykke af hovedstadens fællede og S. Jørgens hospitals marker ved S. Jørgens sø. Desuden blev Solbjerg by nedbrudt, bønderne flyttedes andetsteds hen, og bymarken lagdes under den nye ladegård.

Det store areal, der var det økonomiske grundlag for ladegårdens drift, svarer nogenlunde til den nuværende Frederiksberg kommune. Først fra tiden omkring 1620 kan man tale om en særlig historie for det område, der senere fik navnet Frederiksberg⁵.

Da Christian IV. samtidig byggede den nye kirke uden for Nørreport (ved nuværende Rømersgade), blev ladegårdens beboere henvist til denne, der dog stadig sorterede under Vor Frues patronat.

Omkring tre årtier senere skete der en forandring i disse forhold. Kronen opgav ladegårdsdriften, som 1651 overdroges i forpagtning til 20 Amagerbønder, der lagde deres gårde på begge sider af en nyanlagt gade, nutidens Allégade, kernen i den kommende Frederiksberg by⁶.

Også disse såkaldte Ny-Amagere eller Ny-Hollændere hørte formelt under kirken ved Nørreport; men det var deres agt selv at rejse en kirkebygning, hvad der også skete ret hurtigt, vistnok omkring 1654. Hvorledes denne kirke ødelagdes under svenskekrigene 1658—60 for derefter at blive genopbygget, berettes der nærmere om i de bygningshistoriske afsnit om Frederiksberg bykirke. For stedets historie var det nok så vigtigt, at Frederik III. ved denne tid, omkring 1660, erhvervede en af gårdene i Hollænderbyen, den sydligste i vestrækken, og skænkede den til sine døtre, hvorefter den fik navnet Prinssegården⁷. Hoffet begyndte fra da af og stærkere og stærkere i den kommende tid at sætte sit præg på det lille bysamfund. Da alle prinsesserne var bortgiftet, overlod Christian V. den lille lystgård til sin søn, kronprins Frederik. Prinssegården var dermed blevet til Prinsens gård. Den lå dér, hvor nu hovedindgangen til Frederiksberg have linder.

1697 blev Ny-Hollænderbyen delvis ødelagt ved brand. Prinsens gård og kirken blev dog skånet. Byen genopbyggedes, men forpagtningen af ladegårdsjorden blev ophævet 1698, og beboerne ernærede sig derefter ved havebrug og — med tiden — også lidt industri. Menigheden havde på dette tidspunkt ikke sin egen præst. Tjenesten foretoges fra 1686 til 1703 af de hollandske præster ved Holmens kirke. Som den sidste af disse nævnes Laurids Thura, fra 1703 biskop i Ribe. Der var en overgang tale om at henlægge menigheden til Hvidovre kirke, men det blev opgivet. Hollænderbyen beholdt sin egen kirke, der for fremtiden skulle betjenes af sognepræsten i Brønshøj-Rødovre⁸.

Ligesom året 1620 havde været skelsættende for stedets ældre historie, blev året 1700 den næste store milepæl. Ejeren af Prinsens gård, kronprins Frederik, var nu blevet konge under navnet Frederik IV., og han gik straks i gang med et slotsanlæg på Valby bakke og i tilknytning dertil med det store haveanlæg. Slottet kaldtes fra nu af Frederiksberg, og landsbyen tog navn derefter⁹. Stedets karakter blev i bund og grund ændret. Slottet blev kongelig residens i store dele af året, og byen var fra nu af en slotsby.

Efter sin indvielse den 31. august 1710 tjente slotskirken — der iøvrigt på dette tidspunkt endnu ikke var helt fuldført — som et prædikested for den lille menighed, der bestod af et repræsentativt udsnit af slottets beboere, lige fra de kongelige herskaber til lakajer og staldburscher. Før den tid har man formentlig haft gemaksprædikener for en endnu snævrere kreds. Nu blev det muligt at samle dem alle om en del af de kirkelige handlinger som f.eks. prædiken og salmesang, sjældnere kommunion og slet ikke barnedåb og begravelse. Hvad der på stedet var af faste beboere, f.eks. slotsforvaltere, gartnere o.lign., hørte i kirkelig henseende under Frederiksberg bykirke, hvor deres børn blev døbt og deres døde begravede. Derfor havde slotskirken hverken døbefont eller altersølv; hvis sligt skulle anvendes en sjælden gang, måtte det hidskaffes fra Christiansborg.

Om slotskirkens anvendelse i den ældste tid er der næppe mange efterretninger. Utvivlsomt har der været kaldt til regelmæssige prædikener, når hoffet var på slottet, navnlig i 1730'rne medens Christiansborg blev bygget. Prædikanterne var da altid de vekslende tiders hofpræster. Således prædikede den nyudnævnte hofpræst Erik Pontoppidan 1736 ved en festgudstjeneste i anledning af reformationens 200-årsdag¹⁰. I 1740 blev Christian VI.s to børn konfirmeret her, fordi slotskirken ved Christiansborg endnu ikke var færdig¹¹. Der nævnes også senere lignende ceremonier: 1803 blev arveprins Frederiks tre børn konfirmeret i Frederiksberg slotskirke, og 1824 kom turen til Frederik VI.s yngste datter, prinsesse Vilhelmine¹². 1. august 1829 blev dennes ældre søster, prinsesse Caroline, i et af slottets gemakker viet til arveprins Ferdinand, og dagen efter var der gudstjeneste i slotskirken, som i den anledning fik en pompøs festdekoration (fig. 39)¹³. Fra Adam Oehlenschlägers barndom er der flere erindringer om det lille slotskapel. Faderen Joachim Conrad Oehlenschläger var organist og senere slotsforvalter på slottet, og digteren omtaler flere gange kapellet i sine skrifter, blandt andet i det berømte Frederiksbergdigt. I sine Erindringer beretter han om et natligt tyveri af kirkens ene sølvalterstige, som kort efter blev fundet i Søndermarken¹⁴.

Efter Frederik VI.s død 1839 boede enkedronning Marie hver sommer på slottet lige til sin død 1852 og benyttede regelmæssigt i disse år det gamle

J. S. 1970

Fig. 2. Frederiksberg slot. Klokke 1704 med kong Frederik IV.s portrætrelief.

ledning til, at nogle inventargenstande, f. eks. døbefont, midlertidig måtte flyttes hertil. I denne periode er tillige registreret den eneste begravelse, der i ældre tid er omtalt i Frederiksberg slotskirke¹⁹.

Da officersskolen 1869 overtog Frederiksberg slot, var kirken i forvejen gleddet ud af funktion. Siden 1864 berettes der ikke mere om gudstjenester, og da den militære højskole rykkede ind i Frederik IV.s slot, var kapellets skæbne endelig beseglet. Hvorledes der i det fordums kirkerum blev indrettet først festsal og kort derefter bibliotek, bliver der berettet mere om i de bygningshistoriske afsnit. Fra årene omkring 1920 kom tanken frem om påny at indrette en kirke på dette sted. En istandsættelse, der nærmere redegøres for s. 367ff., blev iværksat, og slotskirken blev genindviet den 24. januar 1932.

Ved kgl. resolution af 9. oktober 1931 blev et område af Frederiksberg sogn udskilt som et særligt distrikt med slotskirken som sit kirkelige midtpunkt. Distriktspræsten er residerende kapellan ved Frederiksberg kirke, men fungerer i distriktet som normal sognepræst, ligesom Frederiksberg slotskirke har sin egen kirkeværge og sit eget menighedsråd.

slotskapel. Johanne Louise Heiberg beretter i »Et Liv gjenoplevet i Erindringen« om en gudstjeneste, hun 1842 sammen med Thomasine Gyllembourg overværede her. Biskop J. P. Mynster var da prædikant¹⁵. De faste gudstjenester holdt op efter enkedronningens død, og slotskirken blev kun sjældent benyttet¹⁶. Digteren J. C. Hostrup blev dog her viet til Elisabeth Hauch 1855, fordi brudens fader, digteren Carsten Hauch, på den tid havde bolig i slottets vestre fløj¹⁷. Da Frederiksberg bykirke 1864 var under istandsættelse, fungerede slotskirken nogle sommermåneder som sognekirke¹⁸, hvilket gav an-

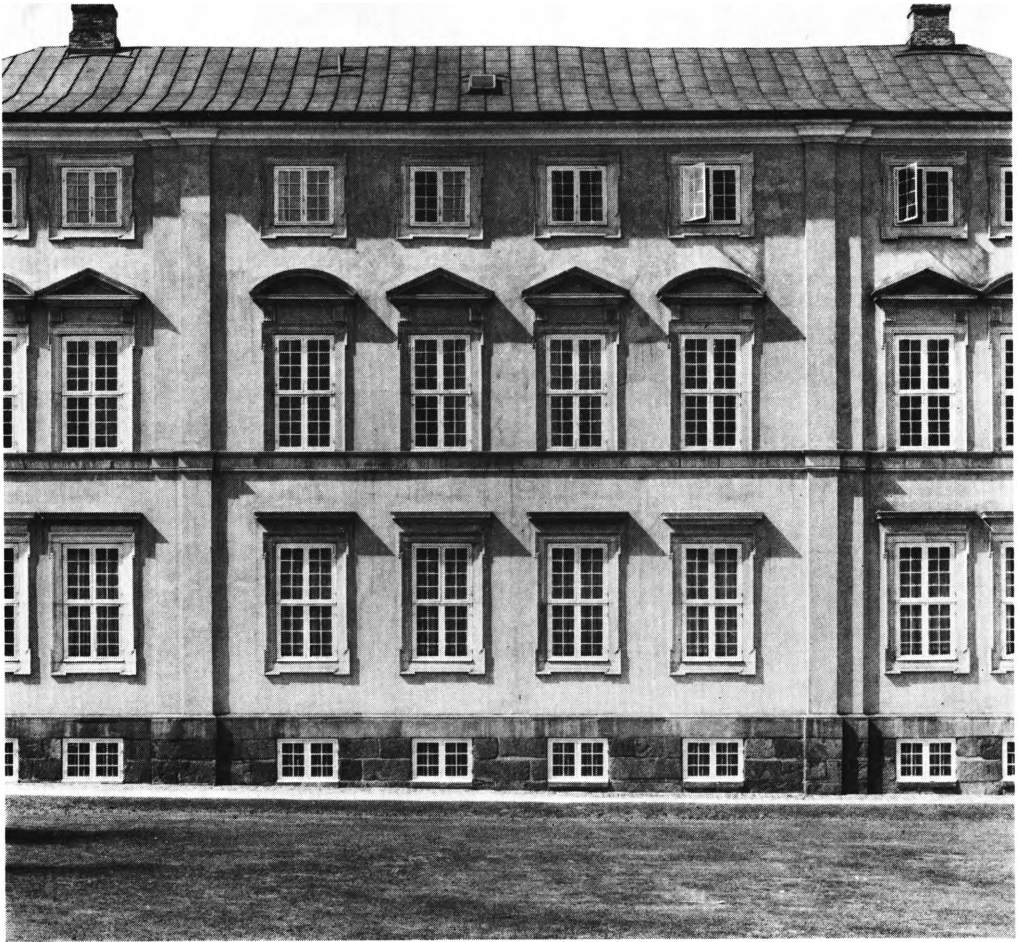

Fig. 3. Frederiksborg slot. Kirkefløjens ostfaçade.

L. L. 1970

BYGNING

Det ældste Frederiksborg slot på Valby Bakke fra o. 1700 var kun et lille hus, som omfattede den midterste del af den nuværende bygning¹. Der var ikke tænkt på noget slotskapel her, og der var heller ikke plads dertil. Da Frederik IV. 1707 gav ordre til en udvidelse af slottet med opførelse af de to fremspringende sidefløje mod øst og vest, planlagde man oprindeligt kun en forøgelse af de kongelige gemakkers antal, uden at der blev plads for et slotskapel. Men næppe var byggearbejdet begyndt, før der kom nye ordrer. Fra 1708 tales der

om en slotskirke, der blev indrettet i den nye østfløj, omfattende nogle kælder-rum og de derover liggende stuer². Kirken blev således inkorporeret i fløjen, hvor den omfattede seks vinduesfag både i kælderen og underste stokværk. Fløjen har ialt 10 fag vinduer; de fire overskydende er fordelt med to fag til hver side af kirken. Kirkerummets længde er 20,4 m, bredden 7,5 m og højden 7,8 m. Tømreren³ sagde således 1708, at kirken var »ungefähr 33 alen i lengden«.

I slottets ydre arkitektur (fig. 3) gør kirken sig ikke gældende. Den glider med sine vinduesrækker ind i helheden uden at være særlig markeret, hvilket også måtte fremgå af tilblivelsesprocessen — den synes jo at være ekstempereret frem midt under byggearbejdet, og den var at betragte som et nødvendigt rum i hoffets funktion på linie med de øvrige kongelige gemakker. Kirkens udstrækning med de nævnte seks vinduesfag harmonerer som følge heraf heller ikke med slotsfaçadens leddeling. De fire midterste vinduer i kirken er anbragt i den østre façades risalit (midtfremspring), medens de to yderste vinduer sidder i samme façades tilbagetrukne partier, nært forbundne med vinduer i de tilstødende gemakker, uden nogen form for adskillelse.

Medens slottets ydre arkitektur, der iøvrigt ikke omtales her, må formodes at være formet af generalbygmesteren Johan Conrad Ernst, idet dog W. F. von Platen synes at have blandet sig i byggeplanerne⁴, er det ved indretningen af slotskirken udelukkende den sidstnævnte, von Platen, der nævnes i regnskaberne. Det er ham, der giver håndværkerne ordrer, og det er hans anvisninger, der følges. Alligevel er der tvivl om hans dominerende indflydelse. Af oplysninger, der først for nylig er dukket op fra arkivalier i Leningrad, har von Platen kun i ringe grad været udøvende arkitekt⁵. Han har støttet sig til sagkyndig medhjælp, nemlig Christoph Marselis, der åbenbart har haft en langt større indflydelse end hidtil antaget på bygninger, rejst under von Platens navn, f.eks. Admiralitetet og Garnisonskirken. Der mangler oplysninger om Marselis' andel i Frederiksberg slot, men hans medarbejde ved udformningen af det såkaldte »mirakuløse« alter (nedenfor s. 375f.) har længe været erkendt; at han tillige har tegnet de stilsikre og rent klassiske portalindfatninger på pulpiturene og undfanget idéen til de karakteristiske englehoveder over vindueslysningerne, turde fremgå af skitser i hans kendte studiebog (privateje). Måske var det da også ham, som tegnede udkastene til slotskapellet, der blot byggedes under von Platens navn.

Den store udvidelse af Frederiksberg slot begyndte 1707. Først fra 1708 er der, som nævnt, meddelelser om slotskapellet i østfløjen, hvor der efter de ældste planer skulle have været kongelige gemakker. Tømrerne rejste stilladser⁶ i rummet juni 1708. Slottets muremester Ernst Brandenburger gjorde i september samme år de første indkøb af gips til væggene⁷, og i december var hans folk beskæftiget med at trække gesimser og udføre »quadraturarbejde«.

Fig. 4. Frederiksberg slotskirke. Interiør set mod nord.

Ole Voldbye 1960

hvilket må hentyde til fyldingsmotiverne i vindueslysningerne⁸. Rummets største smykke, det pragtfulde gipsloft, udførtes af J. C. Sturmberg⁹, der var i arbejde inden udgangen af 1708. Snedkeren og billedhuggeren Leonhard Schwabe skar 1709 modeller til pilastrenes ioniske kapitæler og kerubhovederne over vinduerne i hvælvets stikkapper¹⁰. En anden snedker, Claus Harder, fik overdraget arbejdet med stolestader, pulpiturer, prædike- og prædestol¹¹, der altsammen blev påbegyndt 1709 og afleveret 1710. Hendrik Krocks store loftsmaleri¹² blev opsat sommeren 1709. Kirken indviedes den 31. august 1710, men var da ikke helt færdig¹³. Marmorgulvet i midtpartiet mellem alter og prædikestol ankom først (fra Kronborg)¹⁴ i februar 1711, og den 8. august samme år fik Krock afregning for altermaleriet, medens maleren Anton Muhle i november samme år fik betaling for rammen om alterbilledet¹⁵.

Kirkerummet blev formet som en aflang sal med pilasterdelte vægge og lavt hvælvet stukloft. Grundplanen er på det nærmeste bygget over tre kvadrater med sidelinie på 12 alen. De to af kvadraterne omfatter stolestade- og pulpiturpartierne ved nordre og søndre kortsider, medens det tredje kvadrat befinder sig i kirkens midte mellem altertavle (på vestvæggen) og prædikestol på ydervæggen mod øst, med et flisebelagt marmorgulv i niveau med kirkelløjens øvrige kælderrum. De to sidepartier med stolestaderne skråner fra dette marmorgulv i midten op mod de to kortsider. Væggenes pilasterarkitektur, af ionisk orden, er rytmisk fordelt med vekslende sammenkoblede og enkelstående pilastre, således at der skulle være to sammenstillede pilastre midt på hver kortsider og vekselvis enkelte og dobbelte pilastre på langsiderne — et forhold, der var bestemt af slottets ydre arkitektur med større og mindre afstande mellem vinduerne.

Kirken har to akser. En længdeakse forer fra hoveddøren i syd hen mod kongepulpitoret i nord, yderligere understreget af korridoren mellem stolestaderne. Mærkeligere er tværaksen øst-vest, som knytter prædikestol og alter sammen. Denne tværorientering var dengang en sjældenhed, selvom den kendtes fra tysk-protestantisk kirkearkitektur, f.eks. slotskapellet i Stuttgart og kirken i Zellerfeld¹⁶. På dansk grund kendes systemet fra den reformerte kirke i København (ovenfor s. 40 f.). Desuden blev den stærkt fremhævet i Nicolai Goldmanns og Leonhard Sturms arkitekturtraktat om den civile bygningskunst fra 1699, hvor der dog tales om selvstændige kirkebygninger med hovedindgang frontalt mod alteret¹⁷. Slige impulser udefra kan have haft betydning for Frederiksberg slotskapel, men dens stærkt udtalte byggeprogram med de to akser var dog her dikteret af de givne forhold: kongen måtte have adgang til sin kirkestol fra gemakkerne ved den nordre kortsider, domestikkerne kunne kun komme fra den modsatte kant, og altertavlen var dermed automatisk henvist til den ene langside.

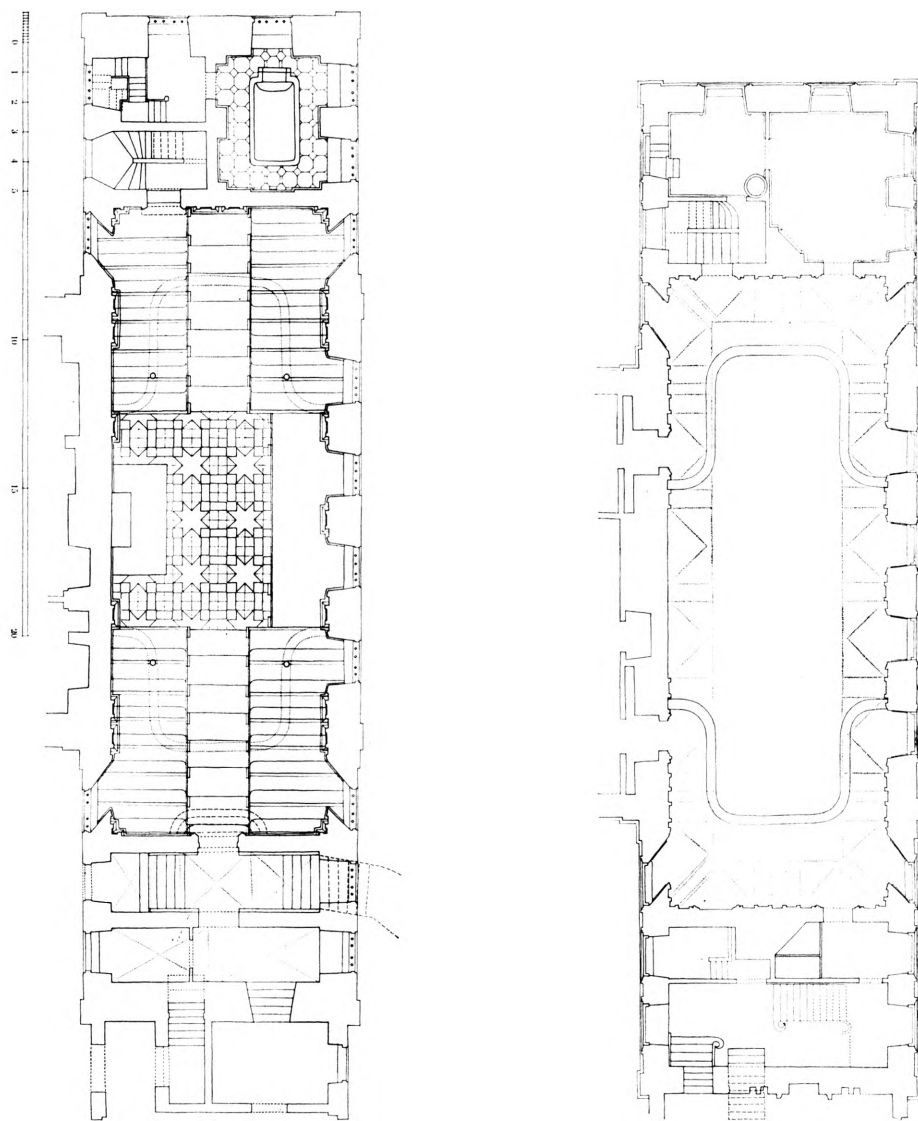

Fig. 5. Frederiksberg slotskirke. Grundplaner. Gulvplan til venstre, pulpiturplan til højre.
Opmålt 1970 af Thora Fisker. Nord opad.

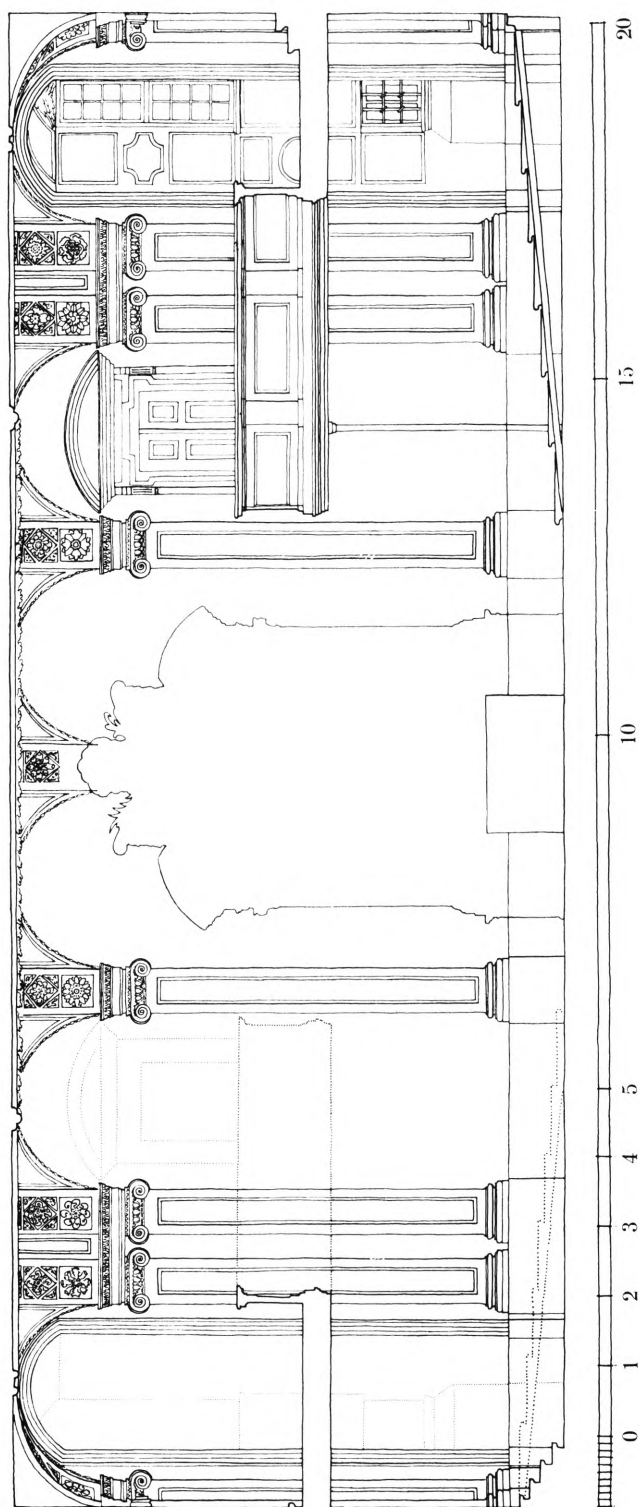

Fig. 6. Frederiksberg slotskirke. Snit ved Thora Fisker.

Fig. 7. Frederiksberg slotskirke. Kerubhoved over det sydøstre vindue.

L. L. 1970

Slotskirkens arkitektoniske formsprog er lavmælt, på det nærmeste et uddrag af fælleseuropæisk kulturgods fra tiden omkring 1700. Pilastrenes ioniske kapitæler (fig. 13) er korrekt gengivet efter de gængse håndbøger (Vignola). Stukloftet, hvis store hulkehl gennemskæres af stikkapperne fra vinduesbuerne, er blevet fortolket som en genklang fra det sixtinske kapel i Vatikanet¹⁸, og denne henvisning til et berømt forbillede er blevet gentaget så tit i litteraturen, at den næsten er blevet sakrosankt. Man bør dog fare med varsomhed ved slige sammenligninger. Motivet med stikkapper i lavthvælvede lofter er så almindeligt i fortiden, at enhver, der har færdedes i slots- og kirkeinteriører fra 1600'rne og 1700'rne, kan nævne snesevis af analogier og alene af den grund udelukke et snævert afgrænset forbillede. Kirkerummets pilasterarkitektur er ligeledes udformet på traditionel vis. Blot må man standse ved pilastrenes skafter, der er profileret med lodretstående panelfyldinger, hvilket er et sjældent, måske enestående træk i dansk barokarkitektur. Slige panelerede pilasterskafter kendes fra den italienske ungrenæssance (Leon Battista Alberti) og lever videre under barokken, uden vi ad den vej tør søge bestemte inspirationer. I bedømmelsen af slotskirkens arkitektur må man desuden skelne mellem væggene på den ene side og loftet på den anden. Dette sidste var formodentlig formgivet af arkitekten — hvad enten denne hed von Platen eller Marselis; men inden for den givne ramme har Johan Christoffer Sturmberg vistnok frit kunnet udfolde sig. Derimod må væggene og deres smykke afspejle noget af arkitektens indsats. Der er her grund til foruden de nysnævnte pilastre at standse ved de

kerubhoveder, der er indfældet under buen over samtlige kirkevinduer. Slige englehoveder er så almindelige i dansk træskåren skulptur fra renæssance og barok, at en henvisning hertil er nødvendig. Men udført i sten og anbragt i toppen af en bue er motivet vistnok enestående på dansk grund. Derimod linder man hyppigt disse kerubhoveder i arkadernes toppunkter i Borrominis romerske barokkirker; man kan næsten kalde motivet for denne arkitekts signatur, anvendt og mangfoldigt varieret i Sant'Ivo alla Sapienza og i Laterankirken efter dennes ombygning 1650. I Christoph Marselis' berømte studiebog (nu i privateje) ser vi, at denne dansk-tyske arkitekt under sit Romerophold flittigt har set på Borrominis bygninger; der er navnlig en skitse fra Oratorio di San Filippo Neri, hvor Marselis ganske særligt har interesseret sig for de borromineske englehoveder. Da Marselis' altertavle (nedenfor s. 375f.) også røber forståelse for den levende romerske barok i 17. århundrede—ganske vist her indirekte med Andrea Pozzos perspektivbog (fra 1693—1700) som mellemlid — kan man ane, at Frederiksberg Slotskirke rummer nogle ægte barokke træk, direkte overført fra Rom. Men sporene er svage og bør behandles varsomt.

Vil man endelig, i forbindelse med slotskirkens afstamning, søge efter analogier, der både tidsmæssigt og geografisk kan have været retningsgivende, kan man standse ved Nicodemus Tessins slotskapeller. Et af disse, forlængst forsvundet, lå i nordfløjen på det stockholmske slot¹⁹. Et andet, aldrig bygget, fandtes i Tessins udkast til det københavnske residensslot Amalienborg²⁰ og var både kendt og studeret af Frederiksberg slots bygmester, Johan Conrad Ernst. Efter Amalienborgmodellen skulle kapellet anbringes i slottets østfløj. Det havde alteret placeret ved den sydlige kortside, og nogen tværakse var således ikke tilstræbt, hverken her eller i det samtidige stockholmske slotskapel. Men visse træk i Tessins slotskirker som f.eks. væggenes leddeling ved søjler, parvis sammenstillede, og det hvælvede loft med stikkapper over vinduerne kan have haft betydning for udformningen af kapellet i Frederiksberg slot.

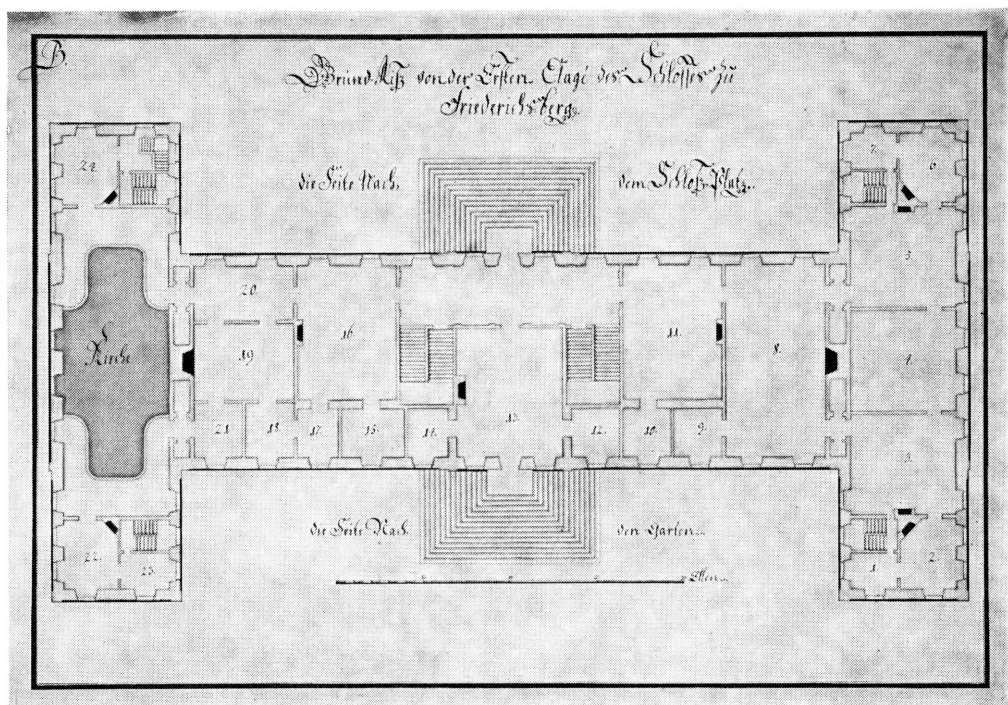

Fig. 8. Frederiksborg slot. Grundplan o. 1710 af det nederste stokværk. Originaltegning i Forsvarets bygnings-tjeneste. Syd opad.

BYGNINGSBESKRIVELSE

Gulv. Kirkerummet, der ikke hørte med i de oprindelige planer, opslugte som tidligere nævnt nogle kælderrum og de derover liggende gemakker i slottets nye østfløj. Slotskirkens gulv blev derved identisk med det egentlige kældergulv. Men kirken skulle bringes i forbindelse med andre lokaliteter, hvis beliggenhed i fløjen ikke blev ændret. Der var, og er, ved den sydlige væg en tværgående korridor, som formidler trafikken mellem slotsgården på den ene side og køkken- og staldregionen på den anden side ved foden af bakken, og hvis gulv lå et stykke over kældergulvet. Her skulle der være en dør ind til kirken, formentlig hovedindgangen for slottets domestikker. Også ved nordvæggen var der en dør, som fra kirken førte op til en af de såkaldte derobétrapper, der gik fra de øvre gemakker ned til slotshaven (indtegnet med forskellige form på ældre planer, fig. 8—11), og fra hvis nederste repos, som lå et stykke over kældergulvets niveau, der skulle være adgang til stolestader i den nordlige del af kirken. Både fra nord og syd måtte kirkegængerne således stige ned i rummet. For at undgå større trappeanlæg, der ville opsluge urimelig megen plads, har man da valgt kun at lade kirkens midtparti mellem alter og prædikestol beholde kældergulvets oprindelige niveau, medens yderparti-

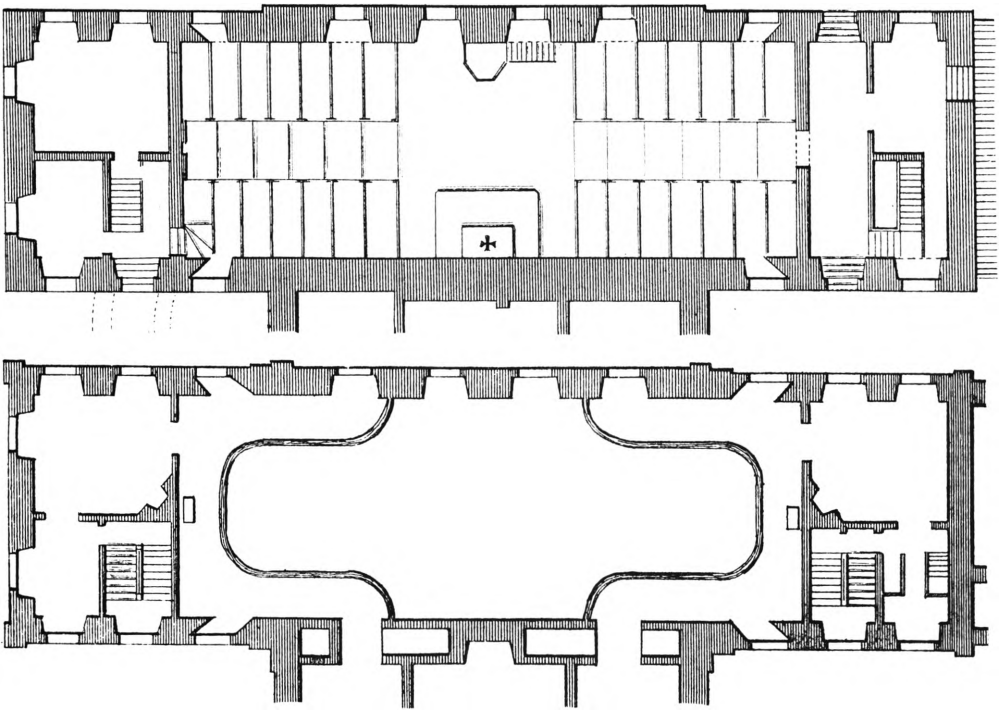

Fig. 9—10. Frederiksberg slotskirke. Grundplaner. To planer fra Thuras Danske Vitruvius.

erne hævedes. Et plankegulv interpoleredes med jævn stigning fra flisegulvet i midten hen til søndre og nordre gav. Ved sydvæggen sluttede det stigende gulv sig til tværgangen, som det nåede i niveau, medens et tilsvarende stigende gulv førte op mod kirkerummets nordre væg. Her kunne der ikke opnås direkte kontakt med den nævnte derobétrappe, hvis trin måtte suppleres med andre ned i det nordvestre stolestade. Ordningen, der næppe direkte omtales i datidens brevsager, ses tydeligt på ældre planer (fig. 9, 11 og 12), og den var i hovedtræk bevaret fra 1710 til 1870. Da kirken blev nedlagt ved officersskolens overtagelse af slottet i årene omkring 1870, tænkte man oprindeligt at anvende Frederik IV.s kirkerum til festsal, men fra 1874 havde den militære højskole sit bibliotek på dette sted. De nye bestemmelser om kirkens anvendelse medførte, at rummet for fremtiden skulle have plant gulv, hvorfor fliserne og de skrå plankegulve forsvandt. Da man i 1920'erne påny indrettede en kirke på dette sted, genskabte man også de oprindelige forhold: et nyt flisegulv blev fremskaffet, og de skrånende plankegulve blev atter indbygget i nøje overensstemmelse med de oprindelige forhold.

Marmorgulvet måler 7 m fra syd til nord, 5,3 m fra øst til vest (□ 12×10 alen, bortset fra alterpartiet, der skærer sig ind i mønstret). Det stammer i sin nuværende skikkelse som nævnt fra 1927. Det ældre gulvs historie kan dog

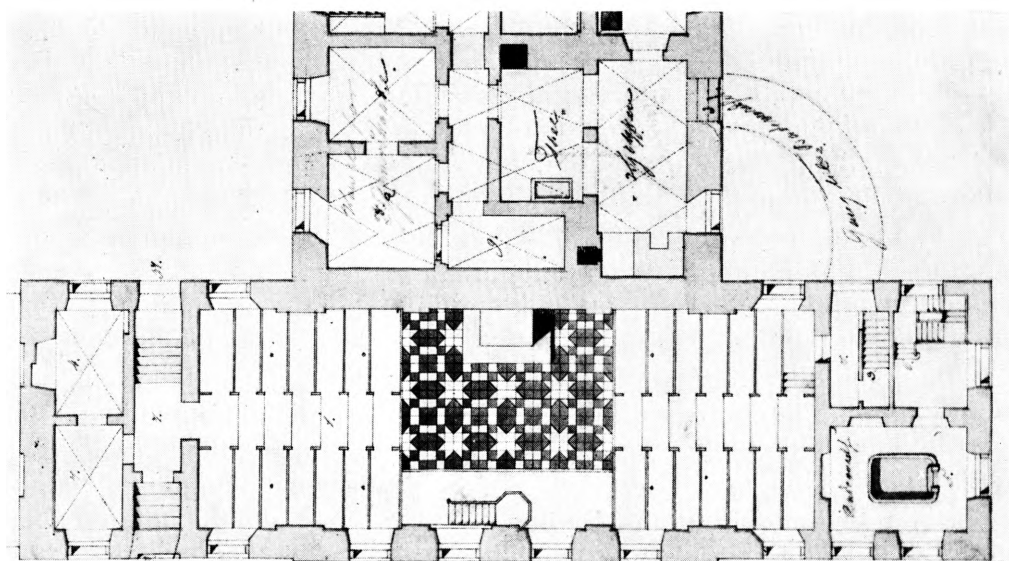
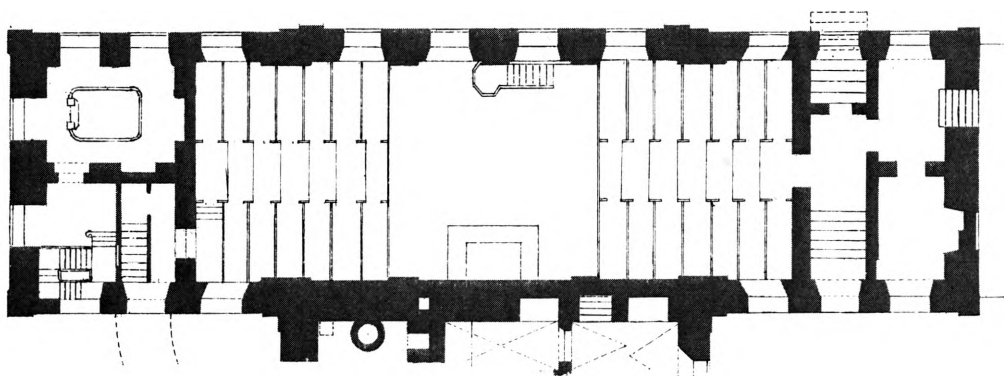

Fig. 11—12. Frederiksberg slotskirke. Grundplaner. Plan 1868 i Forsvarets bygningstjeneste. Derunder en plan, muligvis udført 1852 af Th. Sorensen med angivelse af marmorgulvet.

følges et stykke længere tilbage i tiden, ligesom dets senere skæbne efter 1870 også kendes. Den ældste efterretning om gulvet stammer fra 1711. Den 28. februar nævnte år udbetalte Partikulærkassen 8 rdl. til færgemanden Ove Mogensén, der havde fragtet sorte og hvide marmorfliser fra Kronborg til Frederiksberg slotskirke²¹. Den sene dato, omkring femten måneder efter kirkens indvielse, synes at vise, at det drejer sig om et arbejde, der ikke var påtænkt eller i det mindste ikke iværksat, da kirken indrettedes på dette sted. Meddelelsen om, at fliserne kom fra Kronborg, er påfaldende og må sammenstilles med den kendsgerning, at mønstret i meget ligner det flisegulv, der 1722 blev

lagt i kuppelsalen på Fredensborg slot²²; begge disse monumentale gulve er sammensat af kvadratiske fliser og store stjerner, men blot omvendt: hvad der i Fredensborg er hvidt, er i Frederiksberg slotskirke sort og vice versa. Om Fredensborggulvet vides tillige, at det stammer fra Rosenborg. Når altså begge disse marmorgulve i udseende er nært beslægtede og ligeledes begge stammer fra renæssanceslotte, er der grund til at tro, at de kan føres tilbage til Christian IV.s tid, og at en fornyet gennemgang af Kronborgs og Rosenborgs arkivalier måske kan kaste nyt lys over problemet. — Sandsynligvis har gulvet i Frederiksberg slotskirke ligget uantastet her til 1869, da det blev optaget²³. Dets udseende kendes fra en opmåling (nu i Rigsarkivet) fra tiden omkring 1850 (fig. 12). På dette grundlag fandt rekonstruktionen sted. Gulvet blev efter officersskolens oprettelse på Frederiksberg slot overført til Statsinventariekommissionen, hvorfra det 1876 førtes til Rosenborg²⁴. Her blev det lagt i Christian IV.s arbejdsværelse (nu kaldet samme konges sovegemak), og dér ligger det endnu. Stjernemønstret er der dog ingen spor af; sandsynligvis har man på Rosenborg i det relativt lille rum kun ønsket at gøre brug af de kvadratiske fliser, medens stjernernes spidse trekanter er udeladt (måske er det dem, man nu ser i det tilstødende mørke gemak, hvis marmorgulv også stammer fra Frederiksberg slot). De temmelig små fliser i Rosenborggulvet måler hver knap 30 cm i kvadrat, hvilket synes at stemme med tegningen fig. 12. Om denne sene tegning fra tiden omkring 1850 i alle henseender gengiver de oprindelige forhold, kan man næppe nu med sikkerhed afgøre. Efter en ren æstetisk bedømmelse af kirkeinteriørets hele arkitektur måtte man på dette sted kræve en udelt flade mellem alter og prædikestol. Men tegningen fig. 12 viser, at pladsen foran prædikestolen dengang ikke har været flisebelagt og måske heller aldrig har været det. Men dernæst fremgår det af samme grundplan, at stjernemønstret var således dimensioneret, at endnu en række stjerner med nøjagtighed kunne indpasses i tomrummet foran prædikestolen. Konklusionen turde da være, at hele gulvfladen virkelig har været bestemt til at blive dækket med marmor, men at der måske ikke var materiale nok i det anvendte gulv fra Kronborg, eller også at man på et senere nu ukendt tidspunkt af lige så ukendte grunde har fjernet den østligste række. Ved en fremtidig restaurering af slotskirken må man måske overveje at retablere det tabte stykke for foden af prædikestolen. At kirkerummet ville vinde derved, kan der næppe være tvivl om.

Vægge. Kirkerummets hvidkalkede pilasterarkitektur er kort omtalt ovenfor (s. 350). Der var som nævnt tale om en rytmisk fordeling mellem koblede og enkeltstående pilastre på en fælles sokkel ca. 75 cm over gulvet. I hvert af rummets fire hjørner anbragtes en vinkelbøjlet pilaster eller rettere: to halve pilastre sammenstillet i krogen. Der var også midt på vestvæggen, dér hvor

L. L. 1970

Fig. 13. Frederiksberg slotskirke. Pilasterkapitæler og stukloft over nordre pulpitur.

alteret tænktes anbragt, regnet med en pilaster vis à vis prædikestolen. Den må også have været udført, men blev fjernet af hensyn til det kommende alterparti, der først sent fik sin endelige udformning efter kirkens indvielse. Regner man den med, og gør man de otte halve hjørnepilastre identisk med fire hele, skulle kirken oprindelig have haft 22 vægpiller. Dette stemmer med, at billedhuggeren Leonhard Schwabe 1709 leverede 22 ioniske kapitæler (fig. 13) til Frederiksberg slotskirke²⁵.

Da kirken var kommet til som en eftertanke, og da man som følge deraf måtte tage hensyn til allerede eksisterende lokaliteter mod nord og syd, kom kirkens vinduer i de fire hjørner til at sidde så tæt op mod rummets kortsider,

Fig. 14. Frederiksberg slotskirke. Den østre vinduesrække med stukloft.

L. L. 1970

at der ikke var plads til den knækkede hjørnepilaster, som derfor sammen med sin indfatning måtte føres hen foran vindueslysningen, hvis dagsskær erved blev neddæmpet. Planen fig. 5 viser, hvorledes man klarede denne nødsituation.

Tanken med hele rummet som en lys sal med pilastre, der rejste sig fra en fælles sokkel, måtte man meget hurtigt ændre. Om den fjernede pilaster på altervæggen er der allerede talt. På lignende måde gik det ved kirkerummets søndre kortsider. Her har den brede hoveddør forhindret, at pilastrene førtes til bunds til den fælles sokkel. De må oprindeligt have haft deres sokler ved pulpiturets gulv og var således de eneste blandt de 20 andre, der tog hensyn til de i kirkerummet inkorporerede pulpiture. Nu eksisterer de ikke mere. De blev fjernet 1791, da Compeniusorgelet (s. 390) blev opstillet her i stedet for kirkens ældre, meget lille, positiv²⁶. Ved kirkens genoprettelse o. 1930 nåede man ikke at genskabe pilastrene, da det nye, store orgel, som også var pladskrævende, blev opstillet her 1934. Af de to pilastre på orgelpulpituret er nu kun kapitælerne tilbage.

Vinduer. Kirken har som tidligere nævnt seks fag vinduer i den østre væg. På vestvæggen, hvor det ældste slot fra o. 1700 støder til, og hvor der også skulle være plads til alteret, er der kun to fag, anbragt yderst ved rummets

Ole Woldbye 1960

Fig. 15. Frederiksberg slotskirke. Sturmbergs stukloft over det nordre pulpitur.

hjørner. Vinduerne er fordelt i to rækker, hvoraf den nederste svarer til slottets kældervinduer. Derover findes en række høje vinduer på linie med dem i slottets første stokværk. De sidder alle i dybe nicher, der går fra gulv til loft. Som det fremgår af grundplanerne, og som det ovenfor blev nævnt, har de fire hjørnevinduer af rent arkitektoniske grunde fået smigene ændret, så at de nu virker som skærme, der sender lyset ind på skrå af kirkerummet. Alle smigene har panelfyldinger udført i stuk (fig. 14) af forskellig form, kvadratiske, rektangulære, cirkelformede eller firkantede med konkave hjørner. I fyldingerne er der malede skyformationer, der i 1920'rne fremdroges under senere tiders overmaling og der-

efter blev genskabt. Om denne udsmykning med »luft« (som de gamle regnskaber udtrykker sig) er oprindelig, står ikke helt klart. Den omtales første gang 1717 og omfattede da tillige pulpiturnes panelfyldinger²⁷.

Vinduerne er firkantede, men sidder i fladbuede nicher. Mellem vinduets overkant og buen er indsat et kerubhoved. Billedhuggeren og stukkatøren Leonhard Schwabe fik 4. maj 1709 betaling for »8 store englehoveder med vinger«, ialt 48 rdl.²⁸; det gælder naturligvis disse hoveder, da kirken netop har otte vinduer. Om selve motivet (fig. 7) og den brug, som Borromini har gjort deraf, er der ovenfor talt s. 351.

Loft. Kirkens stukloft, der fremtræder som en ramme om det store plafondmaleri af Krock, udførtes 1709 af J. C. Sturmberg²⁹. Han havde vistnok flere hjælpere. Snedkeren Claus Harder er noteret for adskillige træmodeller, der blev udført i forbindelse med stukarbejdet³⁰. Også Friederich Ehbisch bliver nævnt i forbindelse med stukkaturnerne i kirken³¹; han har dog vistnok kun bidraget med leverance af materialer (lys, linolie, pensler, sæbe m. m.). — Loftets store, plane flade er formet som et rektangel, $4\frac{1}{2} \times 17\frac{1}{2}$ m, løftet af en

kraftig hulkehl, der løber hele kirken rundt. Fra hver pilaster udgår en gjordbue, der støder til plafondens rammeliste. Over hvert vindue — samt på den vinduesløse del af vestvæggen — er der en stikkappe, der kantet med perlestav med sin spids tangerer plafondrammen.

Gjorbuerne er leddelt af kassetter med rosetmotiver, tre i hver gjordbue, den midterste kassette rhombeformet og stillet på højkant. Rosetterne er alle forskellige med motiver fra blomsterverdenen (roser, solsikker osv.), oftest med radiært stillede kronblade, men undertiden med drejede blade, der illuderer, at blomsten roterer. Denne formning af kassettemønstrene var gammel i europæisk kunst, kendtes allerede i ungrenæssancen og trivedes livligt endnu i senbarokken. Motivet er fælleseuropæisk kulturarv.

Sturmbergs stukkaturer omfatter også dele af selve loftsfladen, hvoraf størstedelen i midten (9,5×4,5 m) optages af Krocks maleri. De resterende partier over begge pulpiturer har Sturmberg udfyldt med skulpturelle fremstillinger. Ved den nordre ende er gengivet en allegorisk skikkelse, Troen siddende på den vingede jordkugle, fremstillet som en ung kvinde med løftet alterkalk i højre hånd og den opslåede bog, Bibelen, i den venstre (fig. 15). Under globen krymper sig en heks (muligt symboliserende Vantroen) med hæsligt ansigt, tjavset hår, rynkede, flaskeformede hængebryster og et røgelsekar i venstre hånd (fig. 17). Ved Troens højre fod knæler en *putto* i adorantstilling. Til den anden side svæver en *putto* med et røgelsekar. Den hele gruppe dækkes foroven af en baldakin, hvis draperier holdes oppe af vingede *putti*, hvoraf den ene holder en kongekrone, den anden en slangering, symbolet på Evigheden. Det modsatte parti ved sydsiden (fig. 16) optages af Frederik IV.s spejlmonogram, indsluttet i en kartouche (fig. 19), omgivet af en udslaget hermelinskåbe, hvis snipper holdes oppe af et par trompetblæsende *putti*, og i hvis flige for-

Ole Woldbye 1960

Fig. 16. Frederiksberg slotskirke. Sturmbergs stukloft over det søndre pulpitur (s. 359 f.).

Fig. 17. Frederiksberg slotskirke. Detail af stukloft over nordre pulpitur (s. 359).

L. L. 1970

neden svæver et andet par putti, den ene med et overflødighedshorn, den anden med en palmegren. Under kongens navnetræk ses atter jordkuglen, og derunder en bagbundet djævel (fig. 18), hermafroditisk fremstillet med kvindeligt bryst (jfr. D.K., Præstø Amt, s. 768). Blæsende kerubhoveder ses i feltets hjørner, og over kongecifrene er fremstillet Treenighedens symbol med Guds øje i en trekant omgivet af stråleglorien.

Til Hendrik Krocks loftsmaleri udførte snedkeren Claus Harder³² en blindramme 1709. Selve billedet er utvivlsomt fra samme tid. Krocks autorskab er bevidnet ikke blot i nævnte snedkerregning, men også i Prehns levnedsskildring i Danske Magazin³³. Modsat så meget andet i slotskirken har billedet fået lov til at sidde ret uantastet på sin plads siden 1709. Det vides at være restaureret 1768 og 1803³⁴. Da kirken blev nedlagt 1868, forblev Krocks plafond *in situ* lige til 1926, da det blev taget ned for sammen med gipsloftet at blive istandsat (atter istandsat 1958). Restaureringen udførtes 1926—27 af konservatorerne Svend Rønne og Poul Lunøe (fig. 21), hvorefter det atter blev bragt på plads³⁵. — Emnet for Krocks loftsmaleri (fig. 20) er hentet fra Johannes' Åbenbaring og forestiller Lammets tilbedelse, dog i en friere gengivelse. Tronen med Lammet er den centrale gruppe, omgivet af en stråleglorie og en

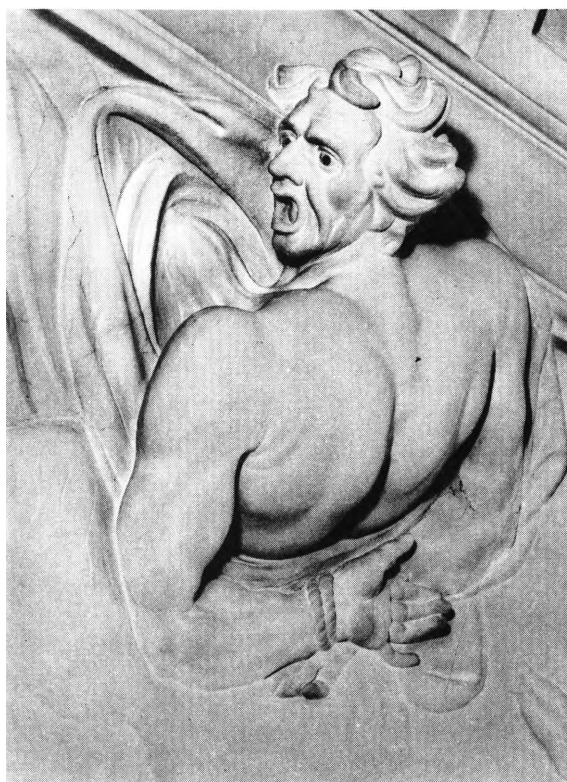
krans af engle. Foran Lammet ligger bogen med de syv segl.

Ved tronens fod ses de fire evangelistsymboler. Under hovedgruppen, i billedfeltets nederste del, sidder de 24 ældste, der dog ikke — som teksten foreskriver — bærer guld kroner, og som heller ikke sidder på troner, men derimod på skyer, der svæver over sorte vande.

Billedet er utvivlsomt en frugt af Krocks vandrear i Italien³⁶, hvor han i Rom lærte sig kompositionsteknik hos Carlo Maratti, og hvor han myreflittigt studerede det blomstrende romerske monumentalmaleri. Han har da utvivlsomt også besøgt Gesù-Kirken, hvor Giovanni Battista Gaulli (også kaldet Baciccio) o. 1680 havde udsmykket Vignolas rum med store loftsmalerier, bl.a. med en

fremstilling af Lammets tilbedelse i kirkens apsishvælvning. Der er visse ligheder mellem Gaullis og Krocks fremstillinger af dette emne, og man kan derfor ikke helt udelukke muligheden af, at Krock ikke blot har set malerierne i Gesù, men også taget ved lære på dette sted.

Døre. Der var fra begyndelsen seks indgange til kirken. Hertil kom yderligere to portalindfatninger, anbragt af arkitektoniske grunde, men blændede, uden funktion. I underste stokværk findes endnu den tofløjede dør midt i sydvæggen, hovedindgangen for slottets domestikker. På den modsatte væg fandtes i det nordvestlige hjørne en smal dør, der formidlede adgangen fra den bagved liggende domestik- og havetrappe til stolestaderne i slotskirkens nordlige del. På Thuras plan fra 1740'rne (fig. 9) er den afsat helt henne i nordvesthjørnet, hvor den — hvis tegningen er helt korrekt — må have bortamputeret den nederste del af hjørnepilasteren. På senere planer fra 1852 og 1868 (fig. 11 og 12) er døren afmærket noget nærmere nordvæggens midte, hvilket i al fald for hin tid må være rigtigt. Om døren er flyttet i tidens løb, eller Thuras tegning på dette punkt er unøjagtig, savner man midler til at afgøre. Døren

L. L. 1970

Fig. 18. Frederiksberg slotskirke. Detail af stukloft over søndre pulpitur (s. 359 f.).

L. L. 1970

Fig. 19. Frederiksberg slotskirke. Frederik IV.s spejlmonogram over nordre pulpitur.

forsvandt, da kirken i 1870'erne omdannedes til bibliotek. Da man 1927 påny tog rummet i brug som kirke, blev muren atter brudt igennem; den dør, der nu fra kirken fører ud til trappen, er helt ny (fig. 4-5).

Fra slottets første stokværk førte fire anselige døre med arkitektonisk opbyggede portalindfatninger fra de kongelige gemakker til kirkens pulpiturer (fig. 22). I altervæggen mod vest var der to indgange, en til søndre og en til nordre pulpitur. Nord for kirken, stadig i slottets første stokværk, lå kongens to kirkestuer (nedenfor s. 364), der var uden direkte forbindelse med rummene i slottets ældre midtfløj, men som ved domestiktrappen stod i forbindelse med kongeparrets stuer i østre fløjs andet stokværk lige over kirken. Fra den største af disse kirkestuer, i slottets nordøstre hjørne, var der en tofløjet dør med portalindfatning ind til pulpituret, hvor kongestolen fandtes. For at skabe symmetri på denne nordvæg anbragte man en tilsvarende portalindfatning foran domestiktrappen, men den var fra første færd muret til, kun en attrap; på dens tilmurede åbning har der utvivlsomt været malet falske dørfløje. Noget lignende finder man den dag i dag i det søndre galleri, der var forbeholdt hof-

Ole Woldbye 1960

Fig. 20. Frederiksberg slotskirke. Krocks loftsmaleri 1709 (s. 360 f.).

damerne, og hvor også kirkens orgel stod. Her, i kirkerummets søndre væg, er der kun een effektiv dør, som fra det sydøstlige hjørne førte ud til nogle gemakker i østfløjen. Den anden dør, i væggen sydvestlige hjørne, var og er endnu maskeret. Den har som de andre indgange til pulpiturene monumental indfatning, men åbningen har altid været tilmuret, og på dens flade er malet imiterede fløje. På Thuras plan i Danske Vitruvius (fig. 10) er hverken denne

Fig. 21. Frederiksberg slotskirke. Loftsmaleriet restaureres 1926. Efter fotografi i Niels Maares privatarkiv.

dør eller dens modstykke på nordvæggen særlig markeret; der er kun afsat en lukkende mur, et ubedrageligt tegn på, at ingen af dem havde nogen funktion i kirkerummet.

Alle dørene står nu broget stafferede og har efter alt at dømme aldrig været overmalede, omend nok reparerede. På ældre fotografier (fig. 25) fra den tid, da kirken fungerede som bibliotek, stod de endnu med karme og indfatninger i deres ældre staffing og var ikke som kirkens inventar blevet perlemalet 1803. Indfatningerne er anstrøget som gråt marmor med røde årer, medens fløjene er malet som palisander- og rosentræ. Da kirken sammen med det øvrige slot blev istandsat i 1920'rne, blev det indberettet, at denne staffing i kirken var noget nær den bedst bevarede på hele slotet, og at den uden al tvivl afspejlede de oprindelige forhold³⁷.

Pulpiturets to døre på hver af kortsiderne er opbygget med trekantgavle,

medens de to andre døre i vestvæggen har segmentformede gavle. Bortset fra gavlformerne er alle seks døre helt ens opbyggede i klassisk skikkelse med konsoller, båret af akantusblade som støtte for arkitraven, efter et mønster, der nøje stemmer overens med slottets ydre præg af italiensk renæssance. Kun en svag forkrøbning i karmens øvre, vandrette forløb røber en senere tid. — Af de to døre forneden er hovedindgangen i sydvæggen stafferet som de øvrige, men uden arkitektonisk udsmykning. Døren i nordvæggen er som nævnt helt ny.

Kirkestuerne. Nogle af de gemakker, der ved kirkerummets indføjelse i østfløjen blev adskilt fra det øvrige slot, var mere eller mindre direkte knyttet til gudstjenesten. Syd for kirken ligger, som før nævnt, den tværgående korridor, der formidlede trafikken mellem slotsgården og tunnelforbindelsen til den fjernt og lavtliggende køkkenregion. Hovedindgangen til kirken var at finde i denne korridor, der således også fungerede som et slags våbenhus. Bagved, i østfløjens sydøstlige hjørne, lå der en isoleret kælderstue, der må have været præstens

L. L. 1970

Fig. 22. Frederiksberg slotskirke. Portal i nordre pulpitur (s. 362).

værelse. Kirkens inventarielister³⁸, der begynder 1743, nævner, at der har været en præstestue i den sydlige del af østfløjen, og det kan ikke godt være andre end denne. I næste stokværk, ud for damernes pulpitur i kirken, havde Christian VI.s svigermøder, markgrevinden, et kabinet i kirkefløjens sydøstlige hjørne (helt ombygget siden 1868)³⁹. Det har utvivlsomt mest været anvendt som hofdamernes forgemak til kirkestolen.

På nordsiden af kirken lå forneden to kælderrum, der var helt adskilt fra det øvrige slot, med hvis andre kælderrum de måtte sættes i forbindelse ved en (endnu eksisterende) underjordisk korridor. Disse kælderrum anvendtes i forbindelse med en eremitagemaskine, altså en elevator, der skulle føre anretningerne op til stuerne ovenover⁴⁰. Det største af kælderrummene benævntes da også »conditoriet« og har som sådant ikke nogen tilknytning til kirken. Derimod fik de to nordlige kabinetter i østfløjen samt den dertil hørende lille derobétrappe med tiden en vis kirkelig funktion. Det større gemak ved nordøst-

L. L. 1958

Fig. 23. Frederiksberg slotskirke. Vinduesbalustrade i derobétrappen.

hjørnet var ganske vist slottets »eremitage«, beregnet på kongeparrets intime tafler uden tjenerskab, men det var også forstue til kirken og kaldtes senere, da eremitagen var borte, den store kirkestue. Den eksisterer endnu, omend meget ændret af Harsdorff 1770. Af den oprindelige indretning nævnes Friederich Ehbisch's fine, tæt ornamenterede stukloft⁴¹ og Benoit Coffres plafondmaleri (Pluto røver Proserpina). Det mindre kabinet i nordvesthjørnet, der helt ændredes 1770, og som i ældre tid oftest hed den lille kirkestue, er ved derobétrappen adskilt fra kirken.

Denne lille trappe (fig. 23), der førte fra kongeparrets stuer i kirkelløjens beletage ned til kirkestuerne og videre ned til en endnu eksisterende dør ud til terrassen og haven (men ikke ned til kælderens), er bygget efter italiensk mønster som to parallelt stigende korridorer, adskilt ved en væg. Der er ingen balustre ved siderne, kun en profilliste, der i albuehøjde følger trappens stigning. Trappeløbets underside er paneleret, stafferet i blågrå toner på rammerne, medens fyldingerne er marmorerede. Trappen som helhed er bevaret i sin oprindelige skikkelse. Dog er trappetrinene fornyede, idet der dog ved indgangen til kirkens nederste stokværk ligger gamle, brede gulvplanker.

1770 blev de to kirkestuer forandrede⁴². De blev fra nu af forgemakker til det fornemme marmorbade, som Harsdorff indrettede for Christian VII. i kælderen nedenunder og udstyredes med en mere raffineret boligkultur for øje. Kaminerne ændredes, der kom nyt betræk på væggene af ostindisk silke, paneler og dørfyldinger maledes i rudemønstre, og nye, bekvemme møbler opstilledes. I det større nordøstre gemak blev nordvæggens vindue afspærret. Fra det mindre kabinet åbnede man ved vestvinduet en snæver trappegang ned til badet, og den tidligere vinduesniche på dette sted blev blændet ved et stort ornamenteret spejl, i hvilket døren til trappen usynligt var indfældet. I denne skikkelse stod gemakkerne nogenlunde uændret under Frederik VI. Muligvis blev de stadig anvendt som kongens forgemak til kirken, men de benævnedes altid »Stuerne over Badet«. Ved officersskolens overtagelse af slot-

tet blev gemakkerne tømt for alt bohavede, og da kirken samtidig blev nedlagt, taber man stuerne af syne, indtil de i 1950'erne blev taget i brug som præstens kontor (det fordums store kirkegemak) med forstue (det lille gemak). Af det oprindelige udstyr er kun loftet med maleriet i det større gemak blevet bevaret til vore dage. Kamin, kakkellov, fyldingsstaffering og dørstykker er fra o. 1770, medens betræk og bohavede er nyt⁴³.

Slotskirkens nedlæggelse og genoprettelse. I slutningen af 1860'erne fremkom de første planer om, at den militære højskole (hidtil i Gjethuset på Kongens Nytorv) skulle flytte til Frederiksberg slot. Et par officerer, kaptajn H. B. Hertel og premierlieutenant O. K. Larsen udarbejdede og indsendte 19. oktober 1867 et forslag herom⁴⁴. Den endelige beslutning blev taget foråret 1868, og undervisningen begyndte så småt i maj måned dette år, inden slottet var endelig indrettet til det nye formål. Om kirken var der endnu ikke taget nogen endelig bestemmelse. Den skulle i alle tilfælde nedlægges og dens forskellige inventargenstande flyttes bort, således marmorgulvet, stolestaderne, prædikestolen og altermaleriet. Dette skete 1869. En plan om at anvende det fordums kirkerum til laboratorium blev straks opgivet. Derefter syslede man med tanken om her at indrette skolens festsal⁴⁵. Til dette formål hørte et plant gulv (fig. 24). Foruden marmorfliserne i rummets midte fjernede man også de skrå gulve under stolestaderne, hvorefter hele rummet kom i niveau med slottets andre kældergulve. Ved hovedindgangen i sydvæggen lå dørtærskelen væsentlig over dette niveau, hvorfor man anlagde en bred stentrappe med rundede trin fra den tværgående korridor ned til det nye gulv, der formentlig på den tid blev belagt med planker. Om den fordums slotskirke egentlig egnede sig til festsal, er vist tvivlsomt, og snart efter kom der nye direktiver⁴⁶. Fra 1874 til 1926 var officersskolens bibliotek indrettet her (fig. 25). Høje reoler fyldte rummet, hvis hele arkitektur derved fuldkommen tilsløredes.

Ved begyndelsen af det 20. århundrede trængte hele Frederiksberg slot til en grundig restaurering. En privat komité blev nedsat med det formål at redde de gamle interiører, der led meget under lokalernes anvendelse til klasseværelser; særlig var de smukke stuklofter med gamle loftsmalerier udsat for ødelæggelse, navnlig efter at der var indlagt gasbelysning. Komiteen udgav en smuk bog om slottet og dets interiører, forfattet af Louis Bobé, og medvirkede derved kraftigt til at stimulere interessen for den gamle bygning. Det gav snart gode resultater. Den 25. november 1920 besøgte Det særlige Bygningssyn Frederiksberg slot, hvor istandsættelsen af riddersalen allerede var begyndt⁴⁷. Man foreslog gasbelysningen erstattet af elektrisk lys og udtalte særlig ønsket om, at den gamle slotskirke blev ført tilbage til sin oprindelige skikkelse. Officersskolen stillede sig forstående over for disse krav, men måtte forinden finde egnede lokaler for det omfangsrige bibliotek⁴⁸. Først 1925 kunne bøgerne

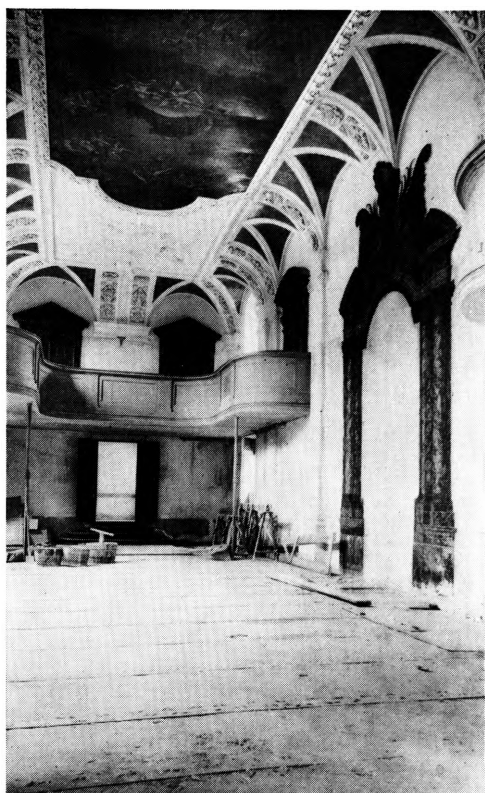

Fig. 24. Frederiksborg slotskirke tømt for inventar efter bibliotekets udflytning. Ældre fotografi o. 1925 i oberst Niels Maares privatarkiv.

flyttes (til de stuer, der er kendt for at være Adam Oehlenschlägers barndomshjem), og året derefter, 1926, begyndte man på kirkens istandsættelse, foreløbig bekostet af de relativ små midler, der var afsat på slottets vedligeholdelseskonto⁴⁹.

Man begyndte med en istandsættelse af loftet. Krocks store plafondmaleri, der var forblevet på sin plads efter slotskirkens nedlæggelse 1868, blev nu taget ned og restaureret (fig. 21, se ovenfor s. 360 f.). Det blev i færdig stand genopsat 1927. Samtidig udbedredes det store stukloft ved billedhugger Hans Lamberg Petersen (fig. 26).

Efter dette indledende arbejde kom der en pause, dels på grund af de små pengemidler, dels fordi rummets fremtidige anvendelse nu kom under debat. Principielt støttede officersskolens ledelse tanken om at genoprette en kirke, men var samtidig betænkelig ved at indlade en større menighed i dette rent

militære institut. Betænkelighederne blev dog overvundet. Frederiksborg sogns menighedsråd syslede med planer om en annekskirke og kunne, når slotskapellet blev restaureret, undgå det kostbare arbejde med at bygge en helt ny kirke. Derfor indsendtes der fra menighedsrådet den 15. februar 1927 en forespørgsel herom til Krigsministeriet⁵⁰. Der kom nu fart i sagerne. Finansudvalget besøgte slottet sommeren 1928 og besluttede derefter at forhøje de årlige tilskud til vedligeholdelsen⁵¹. Menighedsrådet indsamlede 20.000 kr. til slotskapellets videre restaurering, og Frederiksborg kommunalbestyrelse bevilgede 1. juli 1929 ialt 10.000 kr. til det samme formål⁵², hvorefter arbejdets videreførelse i de kommende år var sikret.

Kaptajn, senere oberst, Niels Maare, som under Ingeniørdirektionens 2. bygningsdistrikt havde slottets bygning under sig, var den drivende og inspirerende kraft i hele restaureringsarbejdet. Ved sin side havde han arkitekt Georg Pfaff, hvis andel i slutresultatet var stort; men Niels Maares indsats i alle detaljer var så afgørende, at det færdige værk kom til at stå som hans opgave. På dette tidspunkt, sidst i 1920'rne, kunne man foreløbig kun tænke på selve

Fig. 25. Frederiksberg slotskirke som bibliotek for den militære Hojskole. Ældre fotografi i oberst Niels Maares privatarkiv.

rummets istandsættelse, foruden loftet også væggene med deres stukfelter og farvede skymalerier. Et vigtigt problem var adgangsforholdene⁵³. Hovedindgangen i sydvæggen bibeholdtes. Hinsides den tværgående korridor uden for denne dør lå det tidligere præsteværelse, som nu ved flytning mod vest af et skillerum fik en dør aksefast med hovedindgangen til kirken, og som derefter kunne fungere som våbenhus. Et lille rum vest for dette nye våbenhus blev omdannet til præsteværelse. Adgangen til kirken blev derefter fra slotsgården eller Frederiksberg have til portrummet i slottets østfløj, derfra til våbenhuset og atter derfra tværs over den tværgående korridor ind i kirken. En reserveindgang blev indrettet i kirkens nordvæg. Der havde været en sådan tidligere med forbindelse til derobétrappen ved kirkens nordvesthjørne, men den var muret til o. 1870. Nu blev der åbnet en ny dør omtrent på det sted (blot anbragt lidt østligere, end den ses på planen i Thuras Vitruvius), med helt nye karme og fløje. Desuden kunne de tidligere (s. 362 ff.) omtalte fem døre på pulpiturene opfattes som reserveudgange, idet den vestligste på nordsiden nu blev gennembrudt og forsynet med dørfløje. Den hele ordning blev 8. august 1930

Fig. 26. Frederiksberg Slotskirke. Stukloftet repareres 1926. Efter fotografi i oberst Niels Maares privatarkiv.

endelig godkendt af brandvæsenet gennem Frederiksberg kommunes tekniske forvaltning, ligesom den i forvejen var godkendt af Det særlige Bygningssyn.

Endnu manglede de vigtigste inventargenstande. Altermaleriet (s. 360 f.) var deponeret i S. Pauls kirke; prædikestolen befandt sig i Diakonissestiftelsens kirke, og marmorgulvet var på Rosenborg. Kun stolestaderne var siden 1919 opbevaret i Frederiksbergs slots magasiner. De manglende inventargenstande som altermaleri og prædikestol fremskaffedes omsider — den sidste ved kongens direkte mellemkomst, medens marmorgulvet blev rekonstrueret efter de bevarede tegninger. Alt det gamle træværk blev undersøgt og ældre marmoreringer påny fremdraget. Kirken var færdig 1931 og indviedes 24. januar 1932.

Ole Woldbye 1960

Fig 27. Frederiksberg slotskirke. Alter 1711, med maleri af Hendrick Krock og ramme efter tegning af Christoph Marselis (s. 373 ff.).

INVENTAR

Slotskirkens interiør stod fra første færd broget stafferet. Medens væggene og loftets stukkaturer blot var hvidkalkede, havde vinduernes fyldinger malede skyformationer, og alt træværket lyste i den pågående kolorit, der kendetegner Frederik IV-tidens interiørkunst. Alle dørene stod med marmorerede karme og med fløje, der imiterede sjældne træsorter. Også stolestaderne på gulvet må have været broget stafferede, skønt deres oprindelige udseende nu

næppe med sikkerhed erkendes; men de har utvivlsomt ejet de samme farveskalaer som de to pulpiturer. I disse sidstnævnte var fyldingerne — ligesom i vinduesnicherne — malet »som luft« med blå himmel og skyformationer. Prædikestolen stod med marmorert træværk og forgyldte zirater, ligesom altertavlen på væggen overfor havde en perspektivisk malet ramme, der imiterede en marmorportal. Marmorgulvet foran dette såkaldte »mirakuløse« alter var stærkt accentueret med sit stjernemønster i sorte og hvide fliser.

Mange af gemakkerne i det øvrige slot blev moderniseret i tiden omkring 1770, da C. F. Harsdorff med sober smag dels neddæmpede de grelle farvevirkninger fra århundredets begyndelse, dels skabte helt nye interiører i den nyklassicistiske smag. Men slotskirken blev nogenlunde uændret, som den var i sit farveskrud fra tiden omkring 1710. Først 1803 kom også den under behandling i overensstemmelse med den nye tids mere neutrale smag for stilfærdige farvevirkninger. Vinduesnichernes og pulpiturenes malede skyformationer blev tildækket, og alt træværket på stolestaderne og pulpiturene blev anstrøget perlegråt. Derimod synes alle otte døre — og særlig de monumentale portalindfatninger på pulpiturene — at have bevaret deres gamle staffing, ligesom også prædikestol og alter vedblivende stod marmorert. Med slige mere neddæmpede farveskalaer stod den gamle slotskirke, indtil den 1869 omdannedes til helt andre formål. Ved kirkens genoprettelse i slutningen af 1920'rne afdækkede man træværket for senere tilsatte farvelag og genskabte de oprindelige kulører. Frederiksberg slotskirke står nu som et monument over Frederik IV-tidens interiørkunst.

Alterbord, moderne kasse af fyrretræ beklædt med krydslinér.

†*Alterbord*. Tydelige meddelelser om det oprindelige alterbord savnes. Noget tyder på, at slotskirkens ældste alterbord (af træ?) har haft en plade af marmor. Da kirken 1869 blev nedlagt, meddeltes det, at alterbordets marmorplade blev afleveret til Rosenborg, hvor den nu ikke med sikkerhed kan eftervises¹.

Alterklæde 1952 af rødt fløjls med gulddagramaner.

†*Alter klæder*. 1) 1711. I dette år leverede købmand Christian Schupp frynser og galoner til slotskirkens alterklæde. I kirkens inventarium fra 1754 omtales et alterklæde af karmoisinrødt fløjls, besat med guldresser. Dets egentlige alder er ukendt, men det omtales herefter i samtlige inventarier, indtil det 1869 overførtes til Statsinventariekommissionen². 2) 1932 blev der forfærdiget et nyt alterklæde af karmoisinrødt silkefløjls, der stammede fra tiden o. 1750, og som oprindelig skal have været i brug på Frederiksberg slot. Fra 1870 har fløjlet været i Statsinventariekommissionens varetægt, indtil det o. 1930 blev tilbagesendt til Frederiksberg slot, hvor det anvendtes til messehagel, prædikestolsbetræk og alterklæde³. Stoffet bar spor af, at der i sin tid har været påsyet kongekroner.

Fig. 28. Frederiksberg slotskirke. Detail af altermaleriet.

Ole Woldbye 1960

Alterdug af hvidt lærred, moderne.

†*Alterduge*. En hvid drejls alterdug med kniplinger (kaldet »point de la reine«) omtales fra 1754, men var utvivlsomt ældre. 1803 anskaffedes en hvid alterdug af bommesi, og senere — fra 1827 — nævnes en alterdug af »Cambridge« (fejlskrift for Cambrai, hørlærred). Alleveredes 1869 til Statsinventariekommissionen⁴.

Altertavle 1711 (fig. 27) består af maleri (Nadverens indstiftelse) med arkitektonisk ramme, malet på kirkens vestre væg. Oprindeligt må der have været andre bestemmelser, idet billedhuggeren Andreas Niemeyer 21. februar 1711 fik udbetalt 108 rdl. for »en marmor portal til alteret« i Frederiksberg slotskirke⁵. Om den har været opstillet her, ved man ikke, og man kender heller ikke grunden til, at den blev kasseret. I august 1711 fik Hendrick Krock betaling for sit altermaleri⁶, og i november samme år afregnede man med Antoni Muhle⁷, som på væggen havde malet rammen om Krocks nadverbillede. Ved denne lejlighed har man fjernet hele vestvæggens midterste pilaster, idet den nuværende altertavle optager fladen fra gulv til hvælv.

Maleriet, 191,5×325,8 cm, forestiller Nadverens instiftelse (fig. 28) og er

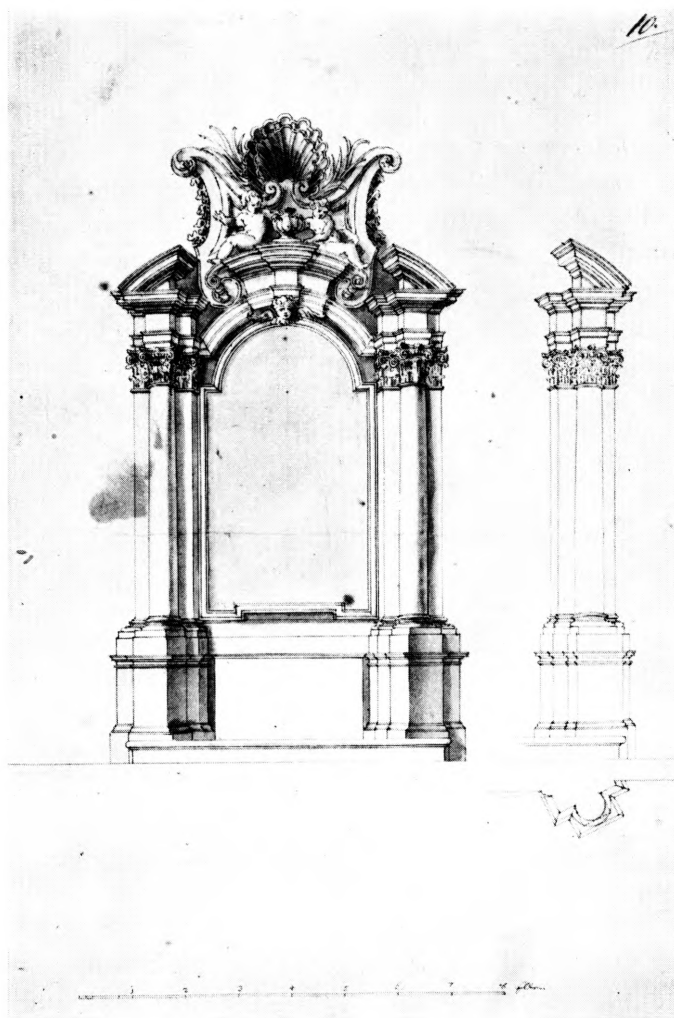

Fig. 29. Christoph Marselis' tegning til alteret i Frederiksberg slotskirke (s. 375 f.).

opbygget på samme måde som andre nadverbilleder af denne mester eller hans elever Af analogier, der henføres til Krock-skolen, kan nævnes tavlerne i Glim (D.K. Kbh. amt II, s. 704), Tikøb (Frederiksborg amt II, s. 696), Borreby kapel (Sorø amt II, s. 950) samt Egense kirke i Svendborg amt. Andre nadverfremstillinger fra Krocks værksted som f.eks. Fakse (Præstø amt I, s. 521) og Valløby (smst., s. 300) har varianter af det her givne skema.

Kristus og apostlene er anbragt omkring et hesteskoformet bord. I baggrundens halvmørke er antydnet en portal med fladt bjælkeværk båret af to pilastre. Over portalen skimtes svagt synlige buer, der kan antyde et hvælvet rum. Til venstre for portalen ses et vindue med udsyn til månebeskinnede natkyer. Fra loftet hænger i billedfeltets midte en olielampe. Kristus sidder bag bordet

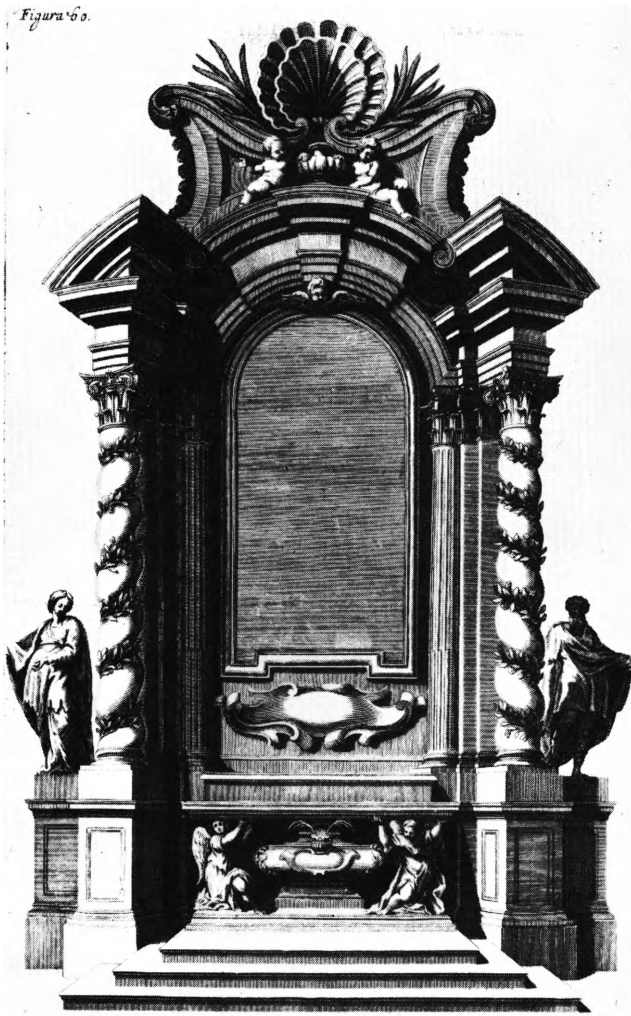

Fig. 30. Alterdekoration efter stik i Andrea Pozzos bog *Prospettiva dei pittori e architetti* (Rom 1693—1700).

lidt til venstre for midtaksen, således at han sammen med Johannes udgør den centrale gruppe. De andre apostle sidder i stærkt bevægede klynger omkring bordet og dets sidefløje. Judas gemmer sig øverst til venstre, isoleret fra de andre. En ung tjener bærer en bakke bort fra Kristus over mod Judas. En anden tjener, gemt i forgrundens halvmørke, sidder på hug, syslende med at hælde vin i et stort kar. Billedet, der er signeret af Krock 1711, sidder i en smal, forgyldt ramme, halvrund foroven, forkrøbbet forneden.

Den malede arkitekturramme uden om billedfeltet (fig. 29) er som nylig omtalt udført 1711 af Antoni Muhle efter et forlæg af Christoph Marselis, der har

gengivet den i sin studiebog under benævnelsen »det mirakuløse alter« i Frederiksberg slotskirke. I et snit forneden har han antydnet, hvorledes arkitekturen skulle tage sig ud, om den var udført med fremspringende søjler i sten med stærkt konvergerende linier. Alligevel har han næppe tænkt på andet end en malet skinarkitektur. Det snævre rum indbød ikke til bastante arkitekturformer, og det har vel været grunden til, at man kasserede Andreas Niemeyers alteropbygning. Desuden havde han fået idéen fra en håndbog om illusionistiske perspektivmalerier.

Marselis komponerede sin ramme med to glatte, flankerende søjler i altermaleriets højde. Bag søjlerne ses pilastre, alle med rige kompositkapitæler. Til den skråtstillede søjleopbygning svarer lignende konvergeringer i postament og arkitrav. Over kapitælbåndet er bjælkeværket brudt, fordi altermaleriet med sin runding trænger op i gavlfeltet, hvilket atter motiverer den sprængte segmentgavl. Midtpartiet over altermaleriet krones af et kerubhoved (motivet er kendt fra kirkens vinduer) under den buede arkitrav, hvorpå hviler to englebørn omkring en urne; den ene *putto* synes at holde en fakkel i hånden. Alterstykkets overdel mellem de sprængte gavlstumper dannes af et stort volutornament med nedhængende festoner ved siderne og med fritstillede palme-grene øverst om den kronende muslingeskal. Denne sidstnævnte sidder netop dér, hvor forhen var et ionisk kapitæl, der sammen med sin pilaster måtte fjernes for at skaffe plads til alteret.

Dette alterparti er mere barokt i europæisk forstand end det øvrige inventar i slotskirken, næsten borrominesk med rødder i arkitekturen syd for Alperne. Marselis har da heller ikke været den egentlige inventor af alteret. Han må have kendt Andrea Pozzos bog⁸ *Prospettiva dei pittori e architetti* (Rom 1693—1700), hvor en lignende alteropbygning er gengivet, i teksten udtrykkelig fremhævet som en *malet* skinarkitektur (fig. 30). Der er kun få varianter — Pozzo har f.eks. snosøjler, medens Marselis opererede med lige skafter.

Skinarkitekturen er malet, som om lyset kommer fra venstre, dvs. fra syd, med skyggevirkninger på de marmorerede søjler og med en passende slagskygge til højre på den hvide væg. — Både altermaleriet og dets malede ramme er gentagne gange blevet restaureret. 1768 blev hele alterpartiet »renoveret og repareret . . . samt afskygget paa Muren«. 1830 blev selve maleriet påny istandsat af konservator Jens Peter Møller, da farverne var revnet og løsnet fra lærredet; billedet blev da taget ud af rammen og »med al Omhyggelighed istandsat, den gamle Fernis aftaget, retoucheret og ferniseret . . .«, hvorefter det igen kom på plads. Året efter blev rammens malede arkitektur repareret⁹. Da kirken ved officerssskolens overtagelse af slottet blev nedlagt, blev Krocks maleri

1868 udtaget fra muren og deponeret i den kgl. malerisamling på Christiansborg. Herfra sendtes det 1877 til den nybyggede S. Pauls kirke i København,

hvor det tjente som altertavle til 1887, hvorefter det ophængtes i kirkens sideskib¹⁰. Ved genoprettelsen af Frederiksberg slotskirke sendtes maleriet tilbage til sit oprindelige hjemsted, hvor det efter en ny istandsættelse 1929 påny kom på plads¹¹. Den malede ramme havde overlevet. I den tid, da det gamle kirkerum fungerede som officersskolens bibliotek, blev rammen stående synligt, men skæmmedes ved en opstillet cylinderovn (fig. 25). Også rammen måtte reparerer ved kirkens istandsættelse.

Altersølv. Frederiksberg slotskirke har næppe ejet selvstændigt altersølv i sin første periode fra Frederik IV.s til Christian IX.s tid, eftersom de talrigt, bevarede inventarielister overhovedet intet har at berette derom. Forklaringen turde være, at hoffet har medbragt alt sligt, som kalk, disk, vinkande, fra Christiansborg, når der var behov derfor. Ved kirkens genoprettelse o. 1930 anskaffedes *kalk* (stemplet Evald Nielsen 1929), to *diske*, *vinkande* (stemplet Michelsen), *skummeske* samt en *sølvskål* 1959. En oval *oblatæske* bærer årstal 1771 med mestermærke mulig for Jonas Henrich Jonassen (Bøje, s. 78). Andre stempler ses ikke. Stammer fra Frederiksberg kirke (se der).

Alterstager af messing fra kirkens genoprettelse. To *kandelabre* med syv lys i hver, anbragt ved siden af alteret, er skænket 1932 af Frederiksberg kommunalbestyrelse. Af bronze med gulforsiringer.

†*Alterstager* 1710, af sølv, leveret af guldsmiden Andreas Normann den 19. november nævnte år (»wogen mit der vergulden Nahmens 675 lodt 3 q[uint]«)¹², omtales i samtlige inventarier fra 1743 til kirkens nedlæggelse, da de blev afleveret til Statsinventariekommissionen, som midlertidig deponerede dem på Amalienborg. De menes at være tilintetgjort ved Christiansborgs brand 1884.

To *vaser* af svært sølv, med inskriptioner, blev skænket 1960 af officersskolen i anledning af kirkens 250 års jubilæum.

Knæfaldsskranke 1932 (fig. 27), anbragt på en lav forhøjning med fløjsbetrukne hynder, består af et lavt trægitter efter model fra Bregentved slotskapel (D.K. Sorø amt I, s. 578), med smalle opstandere, mellem hvilke der findes forgyldte, udskårne ornamenter i regencestil; i hjørnerne firesidede marmorede postamenter.

Om kirkens ældste †*knæfaldsskranke* er der næsten ingen efterretninger. 1762 fik maleren (Vilhelm Jacob?) Rude betaling for at anstryge gelænderet foran alteret. Dette ældre gelænder synes at være fjernet 1864, da slotskirken nogen tid fungerede som sognekirke, medens Frederiksberg bykirke blev istandsat¹³. Man byggede da en ny skranke, som efter snedkerregningen nogenlunde kan anskues: »I Kirken omkring Alteret omgjort det gamle nedtagne Gelænder fra Dronningens Trappe og opsat [det] med tvende nye runde Hjørner og med 24 gamle Balystre ligeledes omgjorte, og forneden paa Marmorgulvet et nyt Fodstykke helt omkring, og i Gelænderet en Dør . . . med Hængsler og en liden

L. L. 1970

Fig. 31. Rosenborg slot. Marmorgulv foran kaminen i Christian V.s værelse, formentlig stammende fra Frederiksberg slotskirke.

Skaade . . . Hele Gelænderet udgjør 11 Alen og [er] beiset og poleret«. — Knæfaldsskranken var oprindelig anbragt på en **forhøjning* af gråhvidt året grønligt marmor med rundede kanter, 266 cm lang og 132,5 cm bred (fig. 31). Indenfor ligger et smalt bånd af hvide marmorfliser, 10 cm bredt; selve gulvfladen foran alteret bestod af to rækker kvadratiske fliser, med fire i hver række, hver flise 47 cm i kvadrat. Dette **altergulv* blev 1869 optaget og senere (1876) ført til Rosenborg. J. J. A. Worsaae¹⁴ beretter om dette: »Foran Kaminen [i Christian V.s røde værelse] dannedes en særegen, lidt ophøiet Plads af smukt slebne kostbare Marmorstene, der forhen havde ligget foran Alteret i Frederiksberg Slotskirke«. Dette fordums altergulv ligger endnu på Rosenborg i den sydøstre gavlstue, rummet med kronregalierne.

Messehagler. 1) O. 1930, udført af karmoisinrødt fløj, som blev udleveret af Statsinventariekommissionen fra Christiansborg, og som angives at stamme fra Frederiksberg slot. 2) 1950, af rødt silkefløj, tegnet og syet af Marie Dreier. 3) 1954, af grøn, florentinsk brokade, tegnet af H. G. Skovgaard, broderet af Asta Bönnelycke. 4) 1957, af gylden florentinsk brokade, tegnet af billedhuggerinden Mary Hansen, broderet af Asta Bönnelycke. 5) 1958, af lilla fløj, anonym gave, tegnet af Mary Hansen og broderet af Asta Bönnelycke (alle gengivet i Niels Maares bog om slotskirken, s. 68). — Messehaglerne nr. 2—5 er udført efter udkast af pastor Erik Stub. — 6) 1963, af rødt fløj, tegnet af Mary Hansen og broderet af Asta Bönnelycke.

†*Alterkrucifiks* af sølv blev 1711 købt af guldsmed Andreas Normann¹⁵. Det

omtales i samtlige inventarier og blev 1867 beskrevet som »et Stykke Sølv Christusfigur paa Sølvkors med Ibenholts Fod, hvorpaa nogle Sølvcirater«, altså nogenlunde svarende til sølvkrucifikset i Fredensborg slotskirke (D.K.

Frederiksborg amt I, s. 829). Det blev 1869 afleveret til Christiansborg, hvorfra det deponeredes på Amalienborg sammen med de ovennævnte alterstager. Krucifikset menes at være gået til grunde under Christiansborgs brand 1884.

Døbefont (fig. 32) af træ, o. 1745, 84 cm høj og 61,5 cm i tværmål, er oprindelig udført for kapellet i Søllerød-gård (D.K. Københavns amt I, s. 447) og stod fra 1769 i Frederiksborg kirke, hvorfra den 1931 udleveredes til Frederiksborg slotskirke¹⁶. Den er ottekantet og vaseformet, på profileret, grønmarmeret fod med røde og gyldne vandrette profillister; det rødmarmerede skaft er ligeledes ottekantet med to lodrette, forgyldte kannelurer på hver side. Den karnisformede kumme er grønmarmeret med forgyldt kant. Til kummen hører et ottekantet, grønligt marmeret *fontelåg*. I kummen findes et *dåbsfad* af bronze, 55,5 cm i tværmål, med drevne ornamenten, tegnet af Georg Pfaff og udført af ciselør B. Jelsmar¹⁷, ved indskrift dateret 1931.

Dåbskande (fig. 33), af sølv, har indskrift fra 1768, men er utvivlsomt af ældre oprindelse, formentlig fra 1720'rne. Over den fligede fodplade rejser sig det bugede, ligeknækkede korpus. Der er et hvælvet låg og en spids tud, samt hank af sort træ. Øverst på låget er senere anbragt et kors af sølv. Højde 28,5 cm. På korpus står med prikket skriveskrift: N R B og J K B d 30 Juli 1768. Under bunden et udslidt mestermærke (fig. 34). 1710—1852 var der ingen dåbskande ved slotskirken. Der savnes oplysning om denne dåbskandes herkomst.

Prædikestol 1710 (fig. 35), anbragt midt på østvæggen, er udført af Claus Harder, der leverede selve stolen med opgang og en dertil hørende præstestol¹⁸, medens lydhimlen er lidt yngre. Stolen hviler på en firesidet fod, beklædt med nedadtil spidsende og stærkt forkrøbede pilastre (fig. 36), og er dannet som en regelmæssig ottekant med enkle, firesidede fyldinger og letprofilerede ram-

Ole Woldbye 1960

Fig. 32. Frederiksborg slotskirke. Døbefont omkring 1745.

melister samt ligeledes letprofilerede postament- og gesimsfremspring. Den oprindelige, marmorerede staffering har ikke kunnet fremdrages under senere tiders perlegrå overmaling; siden restaureringen o. 1930 er stolen påny marmoreret, grønlig i felterne, rødlig på rammerne, med gyldne lister. Armlænet er beklædt med rødt fløjls fra Christiansborg, efter sigende fra tiden o. 1750 og oprindelig hjemmehørende på Frederiksberg slot¹⁹. Den samtidige opgang har samme enkle opbygning med fire rhombeformede fyldinger i letprofilerede rammer og fører op til en låge, der udgør en af stolens otte sider, og som er ligedannet med de øvrige fyldingsmønstre. Bagvæggen er betrukket med samme slags fløjls som armlænet, blot har kappen foroven moderne påsyede gyldne kroner, hvoraf der siges at have været spor, da klædet o. 1930 udleveredes fra Christiansborg.

Lydhimlen (fig. 37) blev opsat 1721, formet som en ottekantet baldakin med smallere, ligeledes ottekantet topstykke, og smykket med billedskærerarbejder af J. C. Sturmberg²⁰. For snedkerarbejdet stod Erik Frandsen Berg²¹, som 17. december 1721 erklærede at have forfærdiget en ny himmel til slotskirkens prædikestol, »halvfjerde alen i Ottekant med fordybet Fylding [dvs. bunden af himlen] og indvendig en Ramme omkring og der oven paa sirlige Lister omkring; nok uden omkring store sirlige Gesimser, og oven paa igen tvende behørig Postamenter, den øverste Postament med en Affald som en stor Hulkehl og beklædt med tynde Brædder, og derom med behørig Gesimser paa alle 16 Kanter . . . Dertil haver vi gjort Stillasi, som denne Himmel laa paa, da den blev anpasset, og mine Folk har været derude i tvende Dage og passet den til Muren og sat den fast«.

J. C. Sturmbergs andel i arbejdet er bevidnet i hans summariske regning af 13. december 1721, hvori han blot erklærer at have udført himlens billedskærerier i lindetræ. Han leverede otte bøjler, der forbinder lydhimlens hjørner med de korresponderende punkter på topstykket, alle dobbelt C-bøjleformede med akantusblade og rosetter i voluttens centrum, medens en feston af klokkeblomster forbinder volutten med C-bøjleknæk. Desuden har Sturmberg skåret den store engel, der kroner himlens top, og som bærer et flagrende gevandt, der er viklet om begge arme og med et bånd holdt oppe ved brystet; i den løftede højre og den sænkede venstre hånd bærer engelen et skriftbånd — tilsyneladende nu uden indskrift. Figuren knæler på en skyformation, hvori fjæler sig et par kerubhoveder. Til Sturmbergs billedhuggerarbejde hører, skønt der ikke direkte siges noget derom, formentlig også Helligåndsduen i stråleglorie under baldakinens loft samt på dens forside en kronet kartouche med Frederik IV.s forgyldte spejlmonogram på rød bund. Alt dette billedskærerarbejde blev forgyldt af Elias Green, der tillige marmorerede himlens snedkrede arbejde i grønne toner med røde lister²².

L. L. 1970

Fig. 34. Dåbskandens stempler.

L. L. 1970

Fig. 33. Frederiksberg slotskirke. Dåbskande formetlig fra 1720'rne (s. 379).

Da kirkens øvrige træværk blev perlemalet 1803, beholdt prædikestolen sin gamle marmorering. Senere fremtræder også den helt perlemalet; forandringen til perlefarven er mulig sket 1832, men noget helt sikkert kan ikke siges²³. — Som det meste af det øvrige inventar blev prædikestolen 1869 afleveret til Statsinventariekommissionen, hvorfra den 1874 på dronning Louises initiativ blev sendt til Emmauskirken ved Diakonissestiftelsen²⁴. Ved slotskirkens genoprettelse ønskede man ganske naturligt at få stolen tilbage til de oprindelige omgivelser, men Diakonissestiftelsens bestyrelse ville nødig udlevere denne prædikestol, der nu havde tjent på sit nye sted i henved 50 år, og som desuden opfattedes som en personlig gave fra dronning Louise. Ved slotskirken forbedrede man derfor udførelsen af en nøjagtig kopi. Men ved Christian X.s personlige mellemkomst blev sagen ordnet kort før slotskirkens indvielse: stolen fra 1710 med himmel kom tilbage til slottet, medens Emmauskirken fik overladt kopien²⁵.

En *skranke* foran prædikestolen, anbragt langs randen af marmorgulvet, er opstillet ved kirkens restaurering o. 1930. Planen fra 1852 (fig. 12) kan fortolkes derhen, at der har været et sådant skel mellem flisegulvet foran alteret og gulvfladen foran prædike- og skriftestol. Men tegningens udsagn er ikke alt for tydeligt, og fra ældre tid er der ingen meddelelser om en sådan skranke. Ved kirkens rekonstruktion har man regnet med, at skranken var autentisk, og har desuden givet den samme fyldingsmotiv som stolestadernes låger. Et

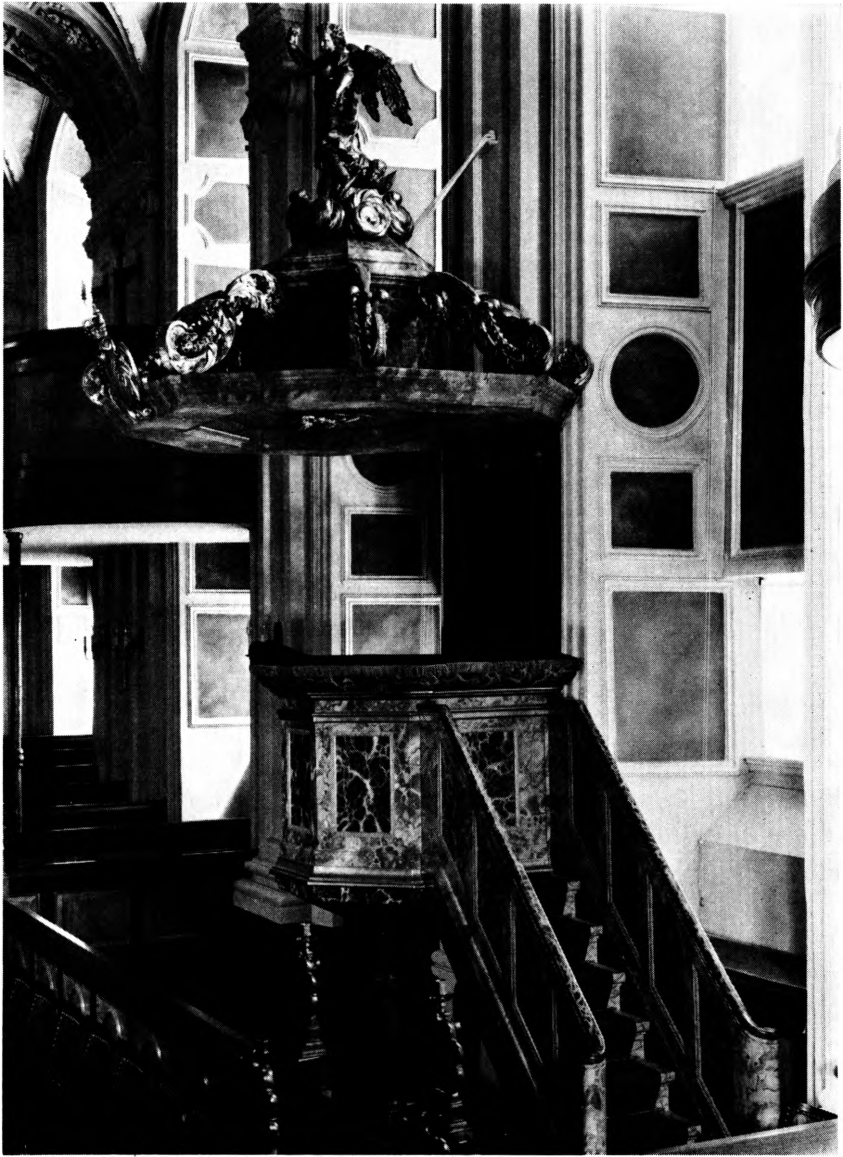

Fig. 35. Frederiksberg slotskirke. Prædikestol (s. 379 ff.).

L. L. 1970

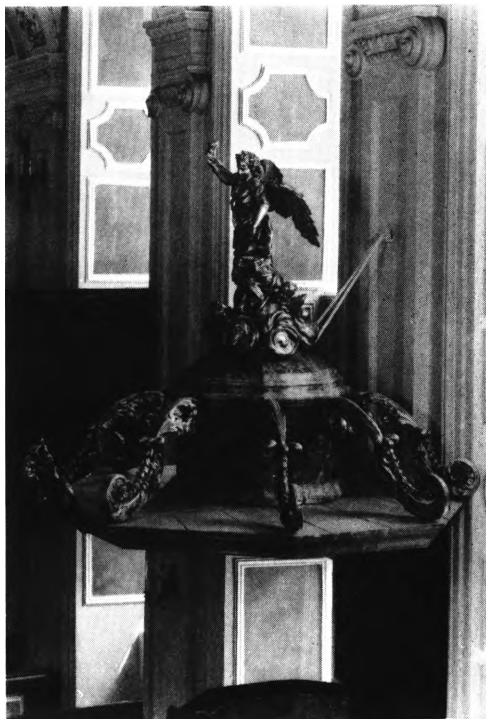
†timeglas, omtalt på prædikestolen i Oehlenschlägers Frederiksbergdigt, kendes ellers ikke fra kirkens inventarier.

Stolestaderne blev 1710 udført af snedkeren Claus Harder²⁶. Der var 28 rækker ialt, fordelt med to gange syv ved nordvæggen, lige så mange ved syd-væggen, begge steder tvedelt ved en gang i midten. De stod — vistnok hele tiden ret uantastet — på de sceneskrå gulvbrædder (ovenfor s. 353) lige til 1869, da de blev sendt til Fredensborg slot²⁷. Fra dette øjeblik begynder deres skæbne

L. L. 1970

Fig. 36. Frederiksberg slotskirke. Prædike-stolens fod.

L. L. 1970

Fig. 37. Frederiksberg slotskirke. Prædikestolens lydhimmel, skåret 1721 af J. G. Sturmberg (s. 380).

at blive usikker. Ifølge de officielle skrivelser om denne sag blev den halve del af de til Fredensborg leverede gavle og låger, altså 14 ialt af hver slags, på anfordring 1916 sendt til Christiansborgs slotsforvaltning, hvorfra de 1919 videresendtes til Frederiksberg slot, og her stod de i kælderen, indtil de påny kunne anvendes i slotskirken.

Noget tyder på, at denne beretning ikke helt står til troende. Slotsforvalteren på Fredensborg har ganske rigtigt modtaget stoleværket fra Frederiksberg slotskirke samt andet inventar Frederiksberg slot tilhørende, men slottets daværende arkitekt, F. Meldahl, meddelte, at han 1870 havde brugt en del af det udleverede materiale til paneler i nogle nyindrettede gemakker på Fredensborg²⁸. Hvad der blev af resten, ved man ikke med sikkerhed. Derimod kan vi dokumentere, at der på Fredensborg var et overskud af ældre stoleværk fra den derværende slotskirke, hvor C. F. Harsdorff i 1770'erne havde nedlagt 10 fritstående bænkerækker (D.K. Frederiksberg amt II, s. 838), hver med 20 gavle og 20 låger, og det er sandsynligvis en del af dette inventar, der 1916 sendtes til Christiansborg, eftersom låger og gavle på disse ganske svarer til dem, der kendes fra Fredensborg slotskirke. De var 1726 udført af snedkeren

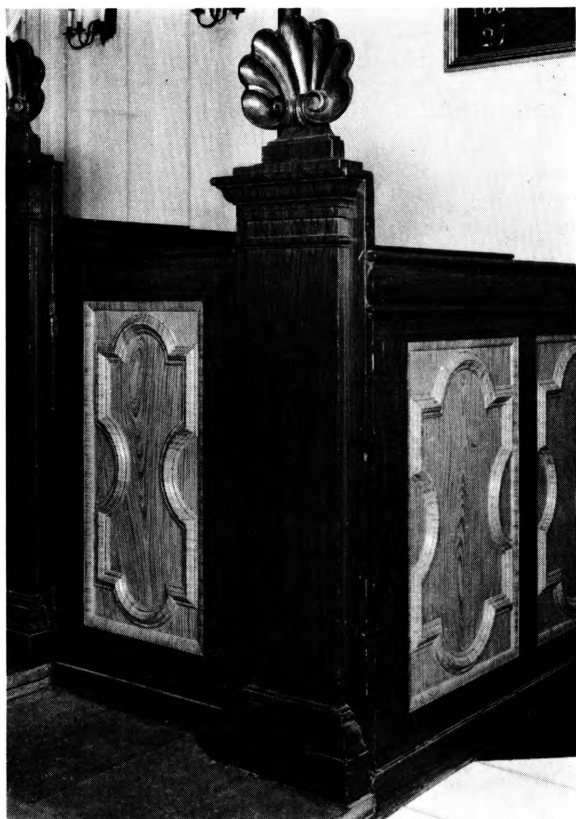

Fig. 38. Frederiksberg slotskirke. Stolestader

L. L. 1970

Christian Kutsch under overopsyn af slotsarkitekten Johan Cornelius Krieger, medens Frederiksberg slotskirkes stoleværk var udført af Claus Harder 1710 under W. F. von Platens ægide. På forhånd må det anses for usandsynligt, at to forskellige snedkere i to forskellige slotte med 16 års mellemrum skulle udføre nøjagtigt ens arbejde. Det er derfor rimeligt at tro, at Meldahl 1870 har opskåret hele bestanden af stolestader fra Frederiksberg, og at man 1916 da har regnet med, at de på Fredensborg magasinerede gavle og låger måske trods alt kunne stamme fra Frederiksberg slotskirke, og derfor ekspederet dem til Christiansborg, hvorfra de som før nævnt er videresendt til Frederiksberg slot. Da man kun kunne mønstre halvdelen af det fornødne antal, blev de gamle

gavle med låger opstillet i den vestre side af Frederiksberg slotskirke, medens man til den anden side måtte nøjes med kopier.

Efter denne dokumentation bør man vistnok inventarisere de ældste af staderne i Frederiksberg slotskirke på følgende måde:

Stolestader (fig. 38), formentlig udført 1726 for Fredensborg slotskirke af snedkeren Chr. Kutsch, 1919 overført til Frederiksberg slot for derefter o. 1930 at blive opstillet i slotskirken. Gavlene har på forsiden doriske pilastre og kronenes foroven af muslingeskaller, der dog alle ved afleveringen 1919 var fjernede og derfor måtte fornyes. Lågerne, der er af samme størrelse og form som de tilbageværende i Fredensborg slotskirke, har fyldinger med buede og forkrobbede lister. — Ved overleveringen fra Christiansborgs slotsforvaltning 1919 var alt træværket perlemalet. Den oprindelige staffering med imitationer af palisandertræ i rammestykkerne og rosentræ i fyldingerne blev i 1920'rne genfremdraget og fornyet.

†*Stolestader* 1710, med snedkerarbejde af Claus Harder og billedskærerar-

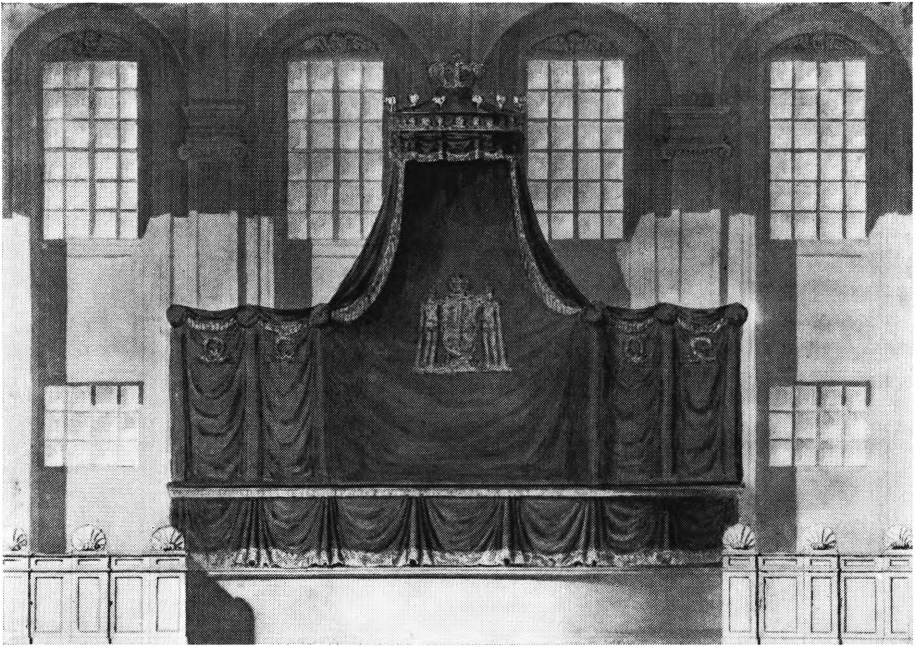

Fig. 39. Frederiksberg slotskirke. Festdekoration 1829, tegnet af Jørgen Hansen Koch, med gengivelse af de ældre stolestader. Kunstakademiets samling af arkitekturtegninger.

bejde (dvs. muslingeskaller på gavlene) af Leonhard Schwabe²⁹, er formentlig benyttet til panelværk i de nye gemakker, der 1870 indrettedes i Fredensborg slots vestre ottekant, hvor de måske endnu kan findes. Deres oprindelige udseende fremgår vistnok af en skitse, der 1828 tegnedes af Jørgen Hansen Koch, og som forestiller en festdekoration i Frederiksberg slotskirke (fig. 39)³⁰. Her er et par stader gengivet. Gavlene på denne tegning er meget brede med en enkelt firesidet fylding, derover i topstykket en smal, liggende fylding under den udskårne muslingeskal; lågerne har tilsvarende firesidet fylding — altså i mange henseender en anden ordning end den, der nu kendes i Frederiksberg slotskirke.

Om fordelingen af hofmenigheden i stolene er der et par oplysninger. På de nuværende stader, der altså formentlig stammer fra Fredensborg slotskirke, stod der nogle — nu atter overmalede — indskrifter med angivelse af, for hvem stolen var bestemt³¹. Vedrørende de ældre stader i Frederiksberg slotskirke er der bevaret en oplysende plan i Overhofmarskallatets arkiv. Tegningen (fig. 40) viser, at der i den søndre del af kirken udelukkende sad mænd med hofchefer og riddere forrest ved alter og prædikestol. I de andre rækker sad i dalende rangorden kammerjunkere, vagthavende officerer, hofjunkere, pager, lakajer samt staldfolk og andre domestikker bagest ved døren. I den nordlige del sad der ligeledes mænd i den vestlige halvdel med fyrstelige per-

Finis Aaened 1781
Frederiksberg Slots Kirke.

Slots Forvalteren	13.	14.	Pærenvæst for Ennen, inde Brudenbrude.
Pærenvæst	11.	12.	Anden Piger.
Hof Officiant for Ennen	9.	10.	Gemak og Stue Piger
Hof. Officiant for	7.	8.	Dame Somfruier.
Song Kammerbetjent	5.	6.	Pærenvæst for Da. mer af Ennen.
Karakter for Ennen	3.	4.	Da M. Hovningen ved Ennen, mer Brudenbrude.
Hyggelige Personer	1.	2.	Ennen af de 2. for Ennen.

Hof. Officiant	2.	1.	Andere
Kammer Betjent	4.	3.	Da M. Hovningen
Kammer og Hof Betjent	6.	5.	Song og Piger
Song og Piger	8.	7.	Song og Piger
Song og Piger	10.	9.	Pærenvæst for Ennen
Song og Stald. Sol.	12.	11.	Song og Stald. Sol.
Ennen ved Hof.	14.	13.	Ennen ved Hof.

Kirke. Døren.

Fig. 40. Frederiksberg slotskirke. Situationsplan 1781 med angivelse af slotsmenighedens placering i stolestaderne. Rigsarkivet, Overhofmarskallens arkiv, Dagjournaler.

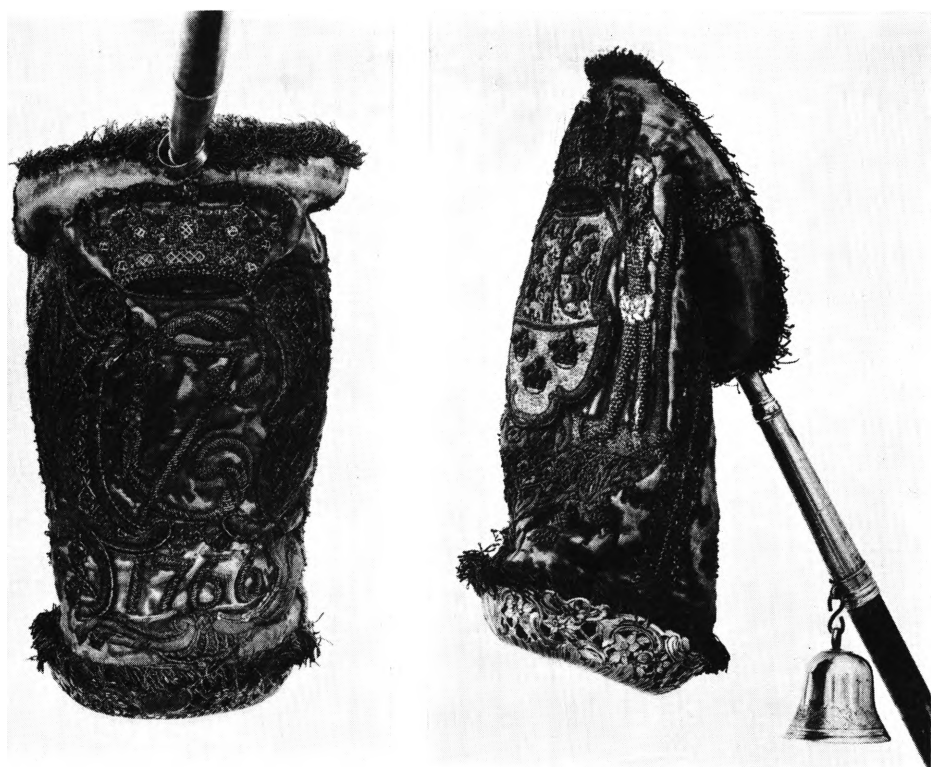
soner forrest, derefter karakteriserede personer, kammerbetjente, hofofficianter, og allerbagest finder man slotsforvalterens stolestade. Derimod var den østre halvdel udelukkende forbeholdt hoffets kvindelige medlemmer med damer af de to første rangklasser i forreste række ved prædikestolen (for så vidt disse ikke kunne få plads i pulpituret), derefter kammerfruer, damejomfruer, gemak- og stuepiger med »fremmede fruentimmer« bagest. Formentlig har alle stolene med påmalede indskrifter forkyndt, for hvem stadet var bestemt, men efterretninger derom er ikke fundet.

†Præstestol 1710, undertiden også kaldet skriftestol, var udført af Claus Harder³², der havde leveret snedkerarbejdet til prædikestolen »und beygehörigen Priester Stuhl«. Den var altså at finde ved siden af prædikestolen, inventariseres også stedse sammen med denne, og kan da kun have stået ved dennes nordre side, eftersom den søndre var optaget af opgangen. Præstestolen, der havde røde taftes gardiner samt en fløjlsbetrukken knæleskammel, omtales i regnskaber og inventarier fra 1710 til 1860'erne; men den forsvandt sporløst ved kirkens ned-

læggelse, og man kender intet til dens udseende.

†Pengeblok 1739. Snedkeren (Didrik?) Schæffer fik 20. februar nævnte år 7 rdl. for en »Armen Stock« til Frederiksberg slotskapel. Hvor den har stået og hvordan den så ud, vides ikke. Den ses heller ikke at være omtalt senere hen. — Kirkens ældste, udførlige inventarium fra 1754 omtaler en indlagt †pengetavle og en †sparebøsse af blik; de dukker begge op i senere inventarier fra 1700'ernes slutning, men forsvinder derefter sporløst.

*Klingpung (fig. 41—42) 1766 består af en rød fløjlspose med langt, lakeret skaft af træ. På posen er med sølvtråd og silke broderet det lille rigsvåben med vildmændene, foroven med en stor krone, forneden med et rudemønster og en lille broderet blomst i hver rude. På posens modsatte side er broderet Christian

Ole Woldbye 1960

Fig. 41—42. Klingpung 1766, oprindelig i Frederiksberg slotskirke, nu i Rosenborgsamlingen (s. 386 f.).

VII.s kronede monogram og derunder i rocailleramme årstallet 1766. Fløjlsposen er indvendig foret med grøn silke. Ved en bort af kvaster og frynser er posen fæstnet til en sølvbund, formet som en skål med bred, ciseleret kant, som bærer et rocaillemønster, der tildels er lagt hen over et gennembrudt rudemønster. Skålen viser to gange gentaget Sivert Torsteinsons mestermærke (Bøje 410) og et delvis udslettet årstal, vistnok 1758. På træskaftets spids sidder et glat sølvbeslag, hvorefter griber en forskydelig ring med en sølvforgylt klokke (fig. 42), langs hvis kant der er ciseleret det samme rocaillmotiv, der ses på posens sølvbund. Ifølge Partikulærkammerets regnskab er klokken — som ikke har stempler og iøvrigt mangler en knebel — 1766 købt til Frederiksberg slotskirke af Christopher Fabritius³³; den er sandsynligvis udført af den samme Sivert Torsteinson, som leverede posens sølvforgylde bund.

Klingpungen blev 1869 afleveret til Statsinventariekommissionen. 1884 blev den indlemmet i Rosenborgsamlingen³⁴.

Pulpitur 1709 (fig. 4). Slotskirken fik to pulpiturer, hvortil der var adgang gennem portallignende døre i slottets beletage (ovenfor s. 362). Deres alder viser, at de var planlagt fra første begyndelse og ikke skyldes en senere efter-

tanke, skønt deres hele opbygning delvis spolerer indtrykket af væggenes fornemme pilasterarkitektur. En stenhugger Simon Lind leverede 26. juni 1709 fire flade sten, der skulle bære pulpiturstolperne³⁵. Efter bygningsentreprenøren Ernst Brandenburgers ordre afregnede ankersmed Morten Hansen 20. september 1709 for disse fire jernpiller³⁶, hvoraf de to under søndre pulpitur blev udskiftet 1793. Snedkeren Claus Harder udførte selve træværket og indsendte sin regning 1. oktober 1709 for begge pulpiturer med gesimser »rundt und holl« af pommerske bjælker »und nach dem Zeichen gekehlt«, hvilket sidste udtryk måske betyder: bøjet eller rundet i overensstemmelse med tegningen. Snedkerens samlede regning³⁷ lød på 428 rdl., en ganske anselig sum, der må ses i forhold til det vanskelige arbejde med at bugte og kumme træet efter barokkens luner.

Pulpiturene, der er indskudt i kirkerummet ved dettes nordre og søndre smalside, hviler på de førnævnte slanke, runde jernstøtter, to under hvert pulpitur. Brystværnet er rundet ved siderne, dybt tilbagetrukket hen mod rummets korte endevægge, foran hvilke de atter krummer sig. De har en letprofileret fodliste, er opdelt i syv langstrakte felter, hvori skyformationerne er malet (i hvert fald siden 1717, se s. 358), og som adskilles ved brede piller eller lave pilastre med forkrøbbede fodlister og kapitælbånd. Den nuværende stafing som mørktådret egetræ er vistnok den oprindelige, blot fornyet ved restaureringen i 1920'rne.

De forandringer, der i tidens løb er foregået med pulpiturene, er kun få. 1721 opstilledes der her to vindovne³⁸. Den ene vides med sikkerhed at have stået midt på sydvæggen i det søndre galleri, der var bestemt for orgelet og hofdamerne. Den anden finder man på det nordre galleri, vistnok i det mindre aflukke ved nordvæggen, hvor kongen havde sin nedenfor nævnte stol. 1770 blev kongestolen ændret, men der skete næppe noget med pulpiturene. 1791 fik kirken overdraget det berømte Compeniusorgel fra Frederiksborg. Det medførte, at det søndre pulpitur måtte ændres. Dels blev ovnen fjernet, dels blev de to pilastre (s. 357) borthugget undtagen kapitælerne, og endelig måtte gulvarealet øges. Man førte gulvfladen længere ind i rummet, altså mod nord, hvorved det barokt svungne brystværn blev noget forkortet³⁹. Man kan endnu iagttage operationens virkninger. Et par af fyldingerne i det søndre pulpiturs brystværn er nu væsentlig kortere end de tilsvarende felter i det nordre pulpitur. 1803 blev træværket, som tidligere nævnt, overstrøget med perlegrå farve, og i denne skikkelse (fig. 25) stod gallerierne også efter militærets overtagelse 1869 så temmelig uantastet lige til restaureringen i 1920'rne, da de oprindelige farvelag blev genfremdraget.

†*Kongestol*, måske fra 1710, befandt sig på det nordre pulpitur. Planen fig. 43 viser, at den var anbragt ved nordvæggen, altså med ryggen til kirkestu-

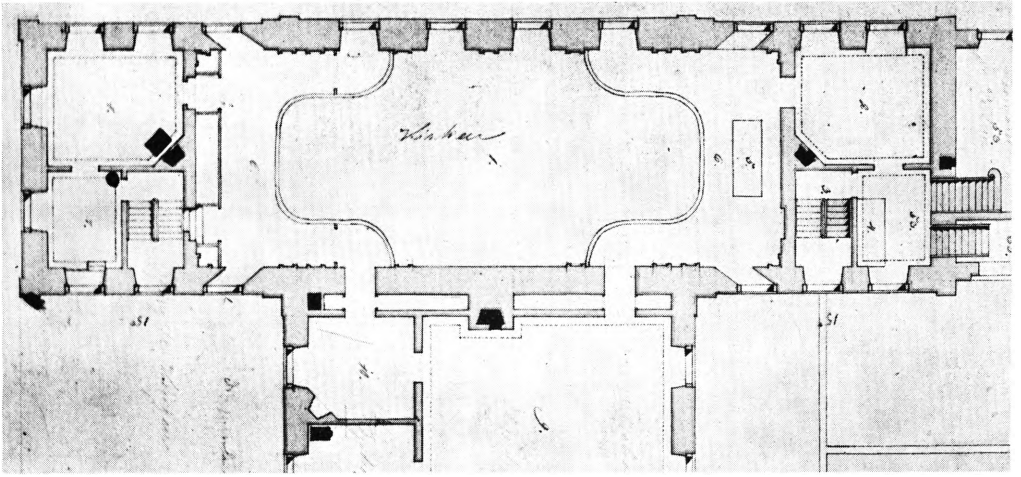

Fig. 43. Frederiksberg slotskirke. Pulpiturplan 1852 (jfr. flg. 12) med angivelse af kongestolens placering. RA. De rosebergske mapper.

erne bag pulpituret. Dens ældste skikkelse og nøjagtige alder kendes ikke, da den først er fundet omtalt 1736⁴⁰. Den ovenfor nævnte vindovn på nordre pulpitur var i alle tilfælde senere i 1700'rne opstillet i kongestolen⁴¹. Væggene og gulvet var betrukket med rødt klæde. Der var plads til syv lænestole »med rødt Damaskes Overtræk og med Frøntzer omkring besat«. 1769—70 blev kongestolen ændret sammen med de to kirkestuer (s. 364), men et helt klart begreb om dens nye udseende kan man næppe få, da den eneste kendte plan (fra 1852) antyder så snævert et rum, at der ikke kan blive plads til syv armstole plus en vindovn. Forandringerne 1769 indskrænkede sig ikke blot til fornyelse af træværket; der kom også en ny tapetdør, medens gulv, vægge og loft blev betrukket med nyt rødt klæde. Desuden nævnes i vinduerne et rødt tafes gardin på en jernstang⁴². Da man 1803 perlemaalede en stor del af kirkens træværk, fik også kongestolens 15 (!) vinduesrammer en lignende behandling⁴³. Sandsynligvis drejede det sig om skydevinduer; 1803 nævnes det, at der på brystningen i vinduerne lå seks krølhårspuder, betrukket med rødt damask, dertil otte gevandter af ditto damask samt en kappe af hvidt taft med smalle guldfrýnser og »tvende større i Festoner satte Gardiner af rødt Taft«. 1821 blev de ældre (rokoko?) armstole afskaffet til fordel for seks af birketræ (formentlig i empire), betrukket med rødt bommesi, medens væggene beholdt det gamle røde klæde. Til gulvet anskaffedes 1824 et nyt skotsk tæppe⁴⁴. Meddelelser om senere forandringer er ikke fundet. Ved afleveringen 1869 sendtes alt gardintojet fra kongestolen til Statsinventariekommissionen, og kort derefter må selve det kongelige glasbur være brudt ned. På en nyere opmåling fra tiden o. 1930 (gengivet i Weilbachs bog om slottet fra 1936) ses endnu en række fli-

ser i nordre pulpitur antydte på det sted, hvor kongestolen havde stået. Det drejer sig om underlaget for den længst forsvundne vindovn. Fliserne er utvivlsomt taget bort, inden slotskirken genindviedes 1932, og dermed skulle det sidste spor af Frederiksberg slots ældste kongestol være slettet.

**Orgel* 1714 eller muligvis lidt ældre. Den ældste efterretning om slotskirkens orgel stammer fra 31. oktober 1714, da kongen bevilgede orgelbyggeren Peter Petersen Bodtzens arvinger 200 rdl. for det i Frederiksberg slotskirke opstillede orgel⁴⁵. Ifølge det ret summariske inventarium 1743 var det opstillet på hofdamernes søndre pulpitur, hvor kirkens forskellige orgeler i tidens løb altid har været anbragt. Det var 3 alen 2 tommer højt, 1 alen 23 tommer langt og 1 alen 2 tommer bredt (if. Inv. 1754). 1781 transporteredes et positiv, der hidtil havde været anvendt til gemakspredikenerne på Christiansborg, midlertidig til Frederiksberg slotskirke⁴⁶. Bodtzens orgel blev 1794 skænket til Blaagaards seminarium⁴⁷, hvorfra det 1840 overgik til Abel Cathrines stiftelse. Efter denne stiftelses ophævelse overførtes det til det Kgl. Musikkonservatorium. Orgelet har et manual med tre stemmer; tilsyneladende er denne størrelse den originale. Kun en af de gamle stemmer, Gedakt 8', er bevaret; de to andre, Principal 4' og Oktav 2', stammer fra en senere gennemgribende ombygning (Jens Gregersen 1840?).

**Compeniusorgelet*, bygget o. 1610 og opstillet på Frederiksborg slot 1617, overførtes 1790 til Frederiksberg slot, hvor det henstod i 15—16 kasser, indtil det efter en gennemgribende istandsættelse under orgelbygger Speers ledelse 1793 blev opstillet på damernes pulpitur i slotskirken⁴⁸. Compeniusorgelet blev 1869 sendt til Statsinventariekommissionen, hvorfra det videresendtes til sit oprindelige hjemsted, Frederiksborg slot, under hvis kirke det nærmere bliver omtalt.

Orgel 1934. Da slotskirken indviedes 1932, havde man kun et harmonium til at ledsage den musikalske del af gudstjenesterne. Ved private gaver fik slotskirken 1934 et større orgel, bygget af Th. Frobenius med billedskærerarbejde af Alfred Frederiksen og tegnet af arkitekt J. Tidemand Dal⁴⁹. Det har to manualer, pedal og 11 stemmer.

Salmenummertavler. To større salmenummertavler⁵⁰ med forgyldte kantlister, foroven forkrøbbede, anskaffedes 1934. Fire smallere tavler blev fremstillet 1947.

†*Salmenummertavler*. 1805 anskaffedes til slotskirken »tvende forgyldte og laquerede Tavler⁵¹ med et lille Bræt [senere kaldet »et Bord«] til Nummerne«. De nævnes som salmenummertavler i den følgende tids inventarielister og afleveredes 1869 til Statsinventariekommissionen. Herfra videresendtes de til Fredensborg slotskirke⁵², hvor de forgæves er eftersøgt.

To *series pastorum* 1950 er ophængt på kirkens sydvæg⁵³. Den ene — øst

for døren — gengiver navnene på de hofprædikanter, der har fungeret ved slotskirken fra 1710 til 1852. Den anden — ophængt vest for døren — opregner præsterne siden 1932.

Mindetaule 1932 med hovedtræk af slotskirkens historie, forfattet af Niels Maare, er ophængt i profileret og marmoreret ramme på kirkens nordvæg.

Lampetter o. 1930. Ved kirkens genoprettelse anskaffedes efter oberst Niels Maares udkast 16 trearmede bronzelampetter, med motiv fra tilsvarende lampetter i slotskapellet i Eutin. Antallet er senere (1953) forøget⁵⁴.

†*Lysearm* med tre piber på prædikestolen er omtalt i 1754-inventariet. Anden belysning i slotskirken hører man ikke om; der har måske været anbragt lys i stager på stolegavlne.

To klokker 1704, støbt af Friedrich Holtzmann⁵⁵, ophængt øverst i porthuset ud mod slotsgården og oprindelig anvendt i forbindelse med slotsurets slagværk, blev 1795 indrettet til ringning ved gudstjenesterne i kirken og tjener nu atter efter en næsten hundredårig pause kirkelige formål.

1) 1704, den lille klokke, oprindelig bestemt til kvarterslag, måler 40 cm i højden og 50 cm i mundingsrandens diameter. Foroven har den en bred dobbelt bort af akantusblade, adskilt ved et smalt bånd, hvorpå står med op-højede versaler: Gloria in excelsis Deo Hafniæ 1704. På den side, der vender imod slotsgården, ses et sammenslynget monogram FL (Frederik og Louise).

2) 1704, den store klokke, måler 54 cm i højden, medens diameteren for-neden er 72 cm. Klokken har foroven samme bort og samme indskrift som nr. 1. På bagsiden (bort fra slotsgården) er støbt et stort profilbillede af Frederik IV. i relief, indfattet i en oval krans af palmeblade (fig. 2).

Da slotskapellet først blev indrettet 1710, er det givet, at klokkerne fra 1704 oprindelig ikke kan have haft nogen kirkelig funktion. Det er tvivlsomt, om de i 1700'rne overhovedet har ringet til gudstjeneste, da de efter det lidet, der op-lyses om dem, synes at have været faste, kun anvendt til time- og kvarterslag.

1794 blev de sammen med sejerværket flyttet til Søkadetakademiet på Ama-lienborg, men kun for næste år igen at vende tilbage til Frederiksberg slot⁵⁶. Slotsforvalter Voigt begærede ved den lejlighed en ny anordning, hvorefter »med Klokkerne kunde ringes ved Prædiken i Stedet for som hidtil med en Hammer at slaa paa Klokkerne«. Noget tyder altså på, at urklokkerne først nu virkelig blev til kirkeklokker. De vides nemlig at have fungeret som sådanne i den følgende tid. 1841 efterså en smed »de tvende Kirkeklokker til Kirke-ringning«⁵⁷. — Da slotskirken genopstod i sin gamle skikkelse, var klokkerne påny forlængst indrettet til time- og kvarterslag alene. Først 1960 har spare-kassen »Bikuben« bekostet en ny ophængning⁵⁸, hvorefter de to gamle klok-ker atter kalder til gudstjeneste.

KILDER OG HENVISNINGER

Forkortelser

RA □ Rigsarkivet.

LA □ Landsarkivet for Sjælland.

HMK □ Historiske Meddelelser om København.

P. 86 □ (RA) Partikulærkammerets bygningsregnskaber (protokol).

P. 87 □ (RA) Partikulærkammerets bygningsregnskaber (bilag).

Rtk. □ (RA) Rentekammeret.

Indenrigsmin. 39 □ (RA) Indenrigsministeriet nr. 39. Rygnings- og havesager. Frederiksberg slot.

Litteratur. F. J. Meier: Frederiksberg Slot, Kbh. 1896 (omtaler kun den ældste tid og har meget lidt om slotskirken). — Louis Bobé: Bogen om Frederiksberg Slot (1919). — Frederik Weilbach: Frederiksberg Slot og Frederiksberg Have (1936). — Eiler Nystrom: Frederiksbergs Historie I—III (1942—53). — Niels Maare: Frederiksberg Slotskirke 1710—1960 (Kbh. 1960). — Desuden findes i forskellige tidsskrifter værdifulde bidrag til slottets og slotskirkens historie: Artes II (1933) med artikler af V. Wanscher og Fr. Weilbach, samt adskillige afhandlinger i tdskr. Frederiksberg gennem Tiderne, særlig i bd. I (1946), Niels Maare: Frederiksberg Slot fra 1852 til vore dage.

Arkivalier. De skriftlige kilder til Frederiksberg slotskirkes historie ligger spredt i slottets omfattende arkiv, først og fremmest i Partikulærkammerets forskellige serier, hvorefter bygningsregnskaberne er nævnt ovenfor. Dertil kommer også Partikulærkammerets almindelige regnskaber, nr. 38 protokol og nr. 39 bilag, hvor hist og her værdifulde oplysninger hentes. Fra 1782 skal man søge Bygningsadministrationens forskellige serier, der løber til 1850, og derefter Indenrigsministeriets ovennævnte serie nr. 39. Tiden efter 1870 kan belyses ved kilder i Hærens arkiv, og restaureringen fra 1925 ff. kendes ypperligt fra oberst Niels Maares privatarkiv. De omfattende inventarier kan søges i Rentekammerets reviderede regnskaber samt i slotsforvalterens arkiv i Landsarkivet for Sjælland. Fra den nyeste tid finder man de fleste oplysninger i Stiftsovrighedens arkiv, der dels ligger på Landsarkivet, dels i Amtsgården på Blegdamsvej.

Historisk indledning, s. 341—344. ¹ Eiler Nystrom: Frederiksbergs Historie I, s. 24 ff., særlig s. 30. — Frederiksberg gennem Tiderne II, s. 67 ff. (Charles Christensen). ² Nystrom, anf. v., s. 12, 43. — Chr. Rasmussen: Frederiksberg Kirke (1933), s. 15. ³ Kancelliets Brevbøger 1616—20, s. 942. — Nystrom, s. 43. ⁴ J. V. With-Jensen: Statsradiofoniens Byggegrunds Historie, i HMK 3. række III, s. 252 ff. ⁵ Chr. Rasmussen: Frederiksberg Kirke (1933), s. 9. ⁶ Jens Lauridsen Wolf: Encomion Regni Daniæ (1654), s. 365. — Ny kirkehist. Saml. I, 381. — A. Eberlin: Frederiksberg (1888), s. 6 f. — Nystrom, s. 66. ⁷ Nystrom I, s. 60. — Niels Maare: Prinsessernes Gaard i Ny Hol-lænderby, trykt i Frederiksberg gennem Tiderne IX, I, s. 88 ff. ⁸ Nystrom I, s. 84, 190.

⁹ Navnet Frederiksberg omtales første gang 15. marts 1699, se herom Nystrom, anf. v., s. 121. ¹⁰ Dänische Bibliothec I (1738), s. 282. ¹¹ Dänische Bibliothec VI (1746), s. 500 f. — Eiler Nystrom: Frederiksbergs Historie I (1942), s. 165. — Niels Maare: Frederiksberg Slotskirke (1960), s. 24. ¹² Rtk. Bygningskontoret. Journaler 1803 E 2279; 21. april 1803. — A. Eberlin: Frederiksberg (1888), s. 94. — Maare, anf. v., s. 35. ¹³ Maare, anf. v., s. 35. — Eberlin, anf. v., s. 132 f. ¹⁴ Oehlenschlägers Erindringer I (1850), s. 25 f. ¹⁵ Johanne Louise Heiberg: Et Liv genoplevet i Erindringen I (1891), s. 473. ¹⁶ Frederiksberg gennem Tiderne I (1946), s. 27. ¹⁷ Eiler Nystrom: Frederiksbergs Historie II (1946), s. 27. — Niels Maare: Frederiksberg Slots Beboere, i Frederiksberg gennem Tiderne IX, I (1962), s. 38. — Marie Rørdam: Tilbageblik over et

langt Liv (Kbh. 1911), s. 103. ¹⁸ Indenrigsmin. 39. Frederiksberg slot 1864—65. BDJ 1864 nr. 26; 10. og 18. august 1864. ¹⁹ Indenrigsmin. 39. Frederiksberg slot 1864—65 nr. 30; 30. aug. 1864: Provst P. E. Hall spørger, om en kiste kan føres ind i slotskapellet forud for en begravelse. Svaret ligger ikke ved sagen. — I nyere tid er oberst Niels Maare 1967 blevet begravet fra Frederiksberg Slotskirke.

Frederiksberg slotskirke. Bygning. s. 344—370. ¹ Weilbach: Frederiksberg Slot (1936), s. 15 ff. — Steffen Linvald: Et Forsøg paa en Rekonstruktion af det ældste Slot paa Frederiksberg Bakke, trykt i Fra Arkiv og Museum 2. r. II (1943), s. 285—291. ² Artes II (1933), s. 49 f. — Weilbach: Frederiksberg Slot (1936), s. 37 f., 67. ³ P. 87. 1709. 38; 14. dec. 1708. — N. Maare: Frederiksberg Slotskirke (1960), s. 13 ff. ⁴ Weilbach, anf. v., s. 32. — Nystrom I, s. 156, Artes II, s. 42, 86. ⁵ Redaktionen af »Danmarks Kirker« takker overinspektør Harald Langberg for denne meddelelse. De nævnte arkivalier i Leningrad indeholder Marselis' oplysninger om sine personlige forhold. — Ovenfor s. 186 omtales von Platens forhold til Garnisonskirken, og her viste det sig, at de skriftlige kilder entydigt udgiver Platen for at være kirkens arkitekt. De i Leningrad fundne arkivalier synes at pege på Christoph Marselis som den egentlige bygmester. ⁶ P. 87. 1708. 52; 16. juni 1708. ⁷ P. 87. 1708. 46; 31. okt. 1708 (om leverancer fra 24. sept. til 18. okt.). ⁸ P. 87. 1708. 89; 28. dec. 1708. ⁹ P. 87. 1708. 88; udateret 1708. ¹⁰ P. 87. 1709. 62; 4. maj 1709. ¹¹ P. 86. 1710. s. 15; 2. aug. 1710. — P. 87. 1709. 43; 1. okt. 1709. ¹² P. 87. 1709. 42; 10. juli 1709. ¹³ D. G. Zwergius: Det siellandske Clerisie (1754), s. 670. ¹⁴ P. 86. 1711, s. 2; 28. feb. 1711. ¹⁵ P. 86. 1711, s. 33; 8. aug. 1711. — Smst. s. 29; 7. nov. 1711. ¹⁶ K. E. O. Fritsch: Der Kirchenbau des Protestantismus (Berlin 1893), s. 37 og 65. ¹⁷ Vollständige Anweisung alle Arten von Kirchen anzugeben (her eiteret efter udgaven Augsburg 1718), s. 32. ¹⁸ V. Wanscher i Artes II (1933), s. 13. — Fr. Weilbach, smst. s. 50, siger noget lignende og gentager det i sin bog om Frederiksberg slot (1936), s. 68. — Jfr. N. Maare: Frederiksberg Slotskirke (1960), s. 15. ¹⁹ Ragnar Josephson i Stockholms slotts historia II (1940), s. 85; det senere nedlagte slotskapel i nordflojen er afbildet smst. pl. 15 s. 54. ²⁰ Ragnar Josephson: Tessin i Danmark (1924), s. 64 f.; afbildet fig. 34. ²¹ P. 86. 1711, s. 2; 28. feb. 1711. ²² J. Steenberg: Fredensborg Slot (1969), s. 43. ²³ N. Maare: Frederiksberg Slotskirke, s. 39 f. (Afleveringsforretningen findes i Forsvarets bygningsstjenestes arkiv). ²⁴ J. J. A. Worsaae: Optegnelser om Rosenborgsamlingen (1886), s. 65 ff. — Rosenborgs inventarieprotokol 1877, s. 18. ²⁵ P. 87. 1709. 62; 4. maj 1709. ²⁶ RA. Rtk. Bygningskontoret. Kgl. res. med bilag 1794 nr. 151; 6. april 1791. ²⁷ P. 86. 1717, s. 26; 20. marts 1717. — P. 87. 1723. 22; udateret 1723 (maler Fr. Holm). ²⁸ Som note 10. ²⁹ P. 87. 1708. 88; udateret 1708. ³⁰ P. 87. 1709. 41; 18. feb. 1709. ³¹ P. 87. 1709. 57; 23. feb. 1709. ³² P. 87. 1709. 42; 10. juli 1709. ³³ Danske Magazin III (1747), s. 155. ³⁴ P. 87. 1769. 14; 31. dec. 1768 (Rüde). — RA. Rtk. Bygningskontoret. Kommunicerede kgl. resolutioner 1803 nr. 753; 17. juni 1803 (Baruël). ³⁵ NM. Det særlige Bygningssyns arkiv; 25. nov. 1926. — Smst. 14. feb. 1927. — Nationaltidende Aften; 23. okt. 1926. ³⁶ Chr. Elling i Fr. Weilbach: Frederiksberg Slot (1936), s. 93. ³⁷ N. Maare: Frederiksberg Slots Restaurering, i Weilbach: Frederiksberg Slot (1936), s. 115. — Jfr. Frederiksberg gennem Tiderne I (1946), s. 63 (Maare). ³⁸ RA. Rtk. Slotsregnskaber. Reviderede regnskaber. Frederiksberg slots inventarium 1743. ³⁹ Fr. Weilbach: Frederiksberg Slot (1936), s. 64. ⁴⁰ Weilbach, anf. v., s. 36 og 65. — Eremitagen omtalt P. 87. 1709. 64; 25. maj 1709. ⁴¹ Som note 40. ⁴² Detaljerede oplysninger om kabinetternes nyindretning findes i RA. Rtk. Slotsrgsk. Rev. rgsk. Frederiksberg slots inventarium 1768—70. ⁴³ Døren fra det store kabinet ind til kongestolen i kirken har utvivlsomt i begyndelsen været markeret med profilerede indfatninger, men blev vistnok 1770 af Harsdorff ændret til en usynlig tapetdør. Som sådan fremtræder den endnu. Bag dens træbeklædning ses endnu en malers skitsemæssige udkast til

det rudemønster, der af Harsdorff gennemfortes i kabinettets panelfyldinger. ⁴⁴ N. Maare: Frederiksberg slot fra 1852 til vore Dage, i Frederiksberg gennem Tiderne I (1946), s. 31. — Hvor intet andet opføres vedr. kirkens restaurering, findes oplysningerne i Maares skrift. ⁴⁵ Som note 44, s. 33. — Jfr. Weilbach: Frederiksberg Slot (1936), s. 100. ⁴⁶ Hærens arkiv. Ingeniørkorpsets bygningstjeneste 221¹, 1871—73 (26. aug. 1872). — Frederiksberg gennem Tiderne I, s. 37. ⁴⁷ NM. Det særlige Bygningssyns arkiv 25. nov. 1920. — Eiler Nystrom: Frederiksbergs Historie II (1946), s. 28 f. ⁴⁸ Det særlige Bygningssyns arkiv: Kommandantskabet på Frederiksberg slot til 2. bygningsdistrikt 13. sept. 1921. — Smst. 12. og 21. nov. 1925. ⁴⁹ Det særlige Bygningssyn 25. nov. 1926. — Jfr. Niels Maares privatarkiv med udklip af dagspressen, særlig Nationaltidende Aften 12. juni 1928: »Restaureringen af Frederiksberg Slotskirke foregaar i smaa Tempi, da Midlerne tages af den sparsomme Vedligeholdelseskonto«. ⁵⁰ Det særlige Bygningssyn 15. feb. 1927. ⁵¹ Maares privatarkiv. Scrapbog: Nationaltidende Aften 12. juni 1928. ⁵² Nationaltidende 2. juli 1929. ⁵³ Korrespondance om adgangsforholdene i slotskirken: Frederiksberg rådhus. Bygningsdirektoratets arkiv. Journal nr. 12328; 30. aug. 1929, 9. juli og 8. aug. 1930.

Inventar, s. 371—391. ¹ Indenrigsmin. 39 Frederiksberg slot BJ 1869 nr. 7 c; 12. feb. 1869. — Hærens arkiv. Ingeniørkorpsets bygningstjeneste 221¹: Frederiksberg slots inventarium 13. feb. 1869. — Alterbordets marmorplade er forgæves efterspurgt på Rosenborg. ² P. 86. 1711, s. 40; 5. sept. 1711. — Inv. i Rtk. Slotsrgsk. — Afleveringen 1869: Hærens arkiv. Ingeniørkorpset etc. se note 1. ³ Niels Maare: Fr.berg Slotskirke (1960), s. 46. ⁴ Oplysninger i de forsk. inv. samt overleveringsforretning 1869. ⁵ P. 86. 1711, s. 15; 21. marts 1711. ⁶ P. 86. 1711, s. 33; 8. aug. 1711. ⁷ P. 86. 1711, s. 29; 7. nov. 1711. ⁸ Pozzo siger, anf. v. II ad fig. 79: Her ser man virkningen, som om det [dvs. alteret] var gjort i relief. — Hakon Lund: Danmarks Bygningskunst, s. 253, efter meddelelse fra Bredo Grandjean. ⁹ P. 87. 1769. 14; 31. dec. 1768. — Rtk. Bygningsadministrationen. Journalsager 1830 nr. 740; 8. sept. 1830. — Smst. nr. 981; 15. okt. 1830. — Smst. 1832 nr. 129; 30. okt. 1831. ¹⁰ F. R. Friis: Saml. til dansk Bygnings- og Kunsthistorie (1878), s. 101. — Indenrigsmin. 39. BJ 1868 nr. 13; udateret koncept 1868. — Smst. nr. 7 c; 12. feb. 1869. — Jfr. Niels Maare: Frederiksberg Slots Restaurering (i Weilbachs bog om Fr.berg slot 1936), s. 114. — Frederiksberg gennem Tiderne I (1946), s. 59. ¹¹ Frederiksberg gennem Tiderne I (1946), s. 61. ¹² P. 39. 1711. 205; 8. dec. 1710. ¹³ P. 86. 1762, s. 20; 6. april 1762. — Indenrigsmin. 39. Frederiksberg slot 1864—65. BDJ 1864 nr. 26 h; 25. dec. 1864 (snedkerrgsk.). — Smst. nr. 26 g, udateret 1864 (sadelmageren gør et nyt knæfald med løse, stoppede hynder). ¹⁴ J. J. A. Worsaae: Optegnelser om Rosenborgsamlingen (1886), s. 67. ¹⁵ P. 39. 1712. 27; 6. feb. 1712. Regning fra A. Normann dateret 30. jan. 1711: »Ein Silber Crusefix zu Friederichsbergs Kirke (!) zu recht gemacht. Ein neu Postament darzu mit silbern vergülte Ziraten, das Silber alles darzu empfangen . . . 20 rdl.«. ¹⁶ Chr. Rasmussen: Frederiksberg Kirke (1933), s. 116. — Niels Maare: Frederiksberg Slots Restaurering (i Weilbachs bog om Fr.berg slot 1936), s. 116. — Maare: Frederiksberg Slotskirke (1960), s. 46. ¹⁷ Berlingske Tidende 22. feb. 1931. ¹⁸ P. 86. 1710, s. 15; 2. aug. 1710. ¹⁹ Niels Maare: Frederiksberg Slotskirke (1960), s. 45. ²⁰ P. 87. 1721. 37; 13. dec. 1721. ²¹ P. 87. 1721. 17; 17. dec. 1721. ²² P. 87. 1722. 13; 5. og 9. feb. 1722 (Elias Green). ²³ Prædikestolen marmoreredes 1803: Rtk. Bygningskontoret. Kgl. resolutioner 1803 nr. 753; 17. juni 1803. — Rtk. Bygningsadministrationens journalsager nr. 1163; 15. dec. 1832 (maleren John G. Berg). ²⁴ Hærens arkiv. Ingeniørkorpsets bygningstjeneste 221¹, læg 1871—73 nr. 142; 17. feb. 1873. ²⁵ Niels Maare, anf. v. s. 45. ²⁶ P. 86. 1710, s. 15; 2. aug. 1710. ²⁷ Niels Maare: Frederiksberg Slots Restaurering (i Weilbachs bog om Fr.berg slot 1936), s. 100. ²⁸ Indenrigsmin. 39. Frederiksberg slot 1868—82. BJ 1869 nr. 5 d; 22. feb. 1869 (slotsforvalter Berg på Fredensborg kvitterer for at have

modtaget: »28 Stk. perlemalcdede Stolestader fra Frederiksberg Slot, bestaaende af 73 Stk. større og mindre Træfang«). — Indenrigsministeriet nr. 21. Offentlige arbejder. Bygnings- og havesager. Fredensborg slot 1870. BJ 1870 nr. 12; 11. jan. 1870 (Meldahls fortegnelse over bygningsinventarier modtaget på Fredensborg 1869, 11. post: »Forbrugt af de fra Frederiksberg Slot overførte 28 Stk. perlemalede Stolestader, ialt 30 Stk. større og mindre Træfang til Arbejder i Vestre Ottekant«). — Afleveringen 1916 synes bevidnet af en notits i Fredensborg slotsforvaltnings arkiv: Kopibog under 2. okt. 1916. ²⁹ Leonhard Schwabe omtaler i sit rgsk. 36 stolestader, medens Claus Harder opfører det rigtige antal 28: P. 86. 1710. 22; 26. juli 1710. ³⁰ Tegningens pålidelighed kan på et enkelt punkt drages i tvivl: staderne er anbragt i niveau med altergulvet, medens det øvrige gulvs stigning allerede burde være begyndt ved det forreste stades forside. ³¹ Niels Maare: Frederiksberg Slotskirke (1960), s. 45. ³² Se note 18. ³³ Weilbach: Frederiksberg Slot (1936), s. 101. — A. Fabritius: Fabritius sølv og guld (1958), s. 136. ³⁴ Meddelt af overinspektør Gudmund Boesen. — Om afleveringen, se Hærens arkiv. Ingeniørkorpsets bygningstjeneste 221¹. Frederiksberg slots inventarium 13. feb. 1869. ³⁵ P. 87. 1709. 35; 26. juni 1709. ³⁶ P. 87. 1709. 52; 20. sept. 1709. — Om fornyelsen af de to sonde piller se Rtk. Bygningsadiministrationen. Journalsager 1793 nr. 841; 3. dec. 1793. ³⁷ P. 87. 1709. 43; 1. okt. 1709. ³⁸ P. 87. 1721. 5; 20. dec. 1721. ³⁹ Rtk. Bygningskontoret. Kgl. resolutioner med bilag 1794 nr. 151; 6. og 16. april samt 15. sept. 1791. ⁴⁰ En maler anstryger kongestolen med limfarve: P. 86. 1736, s. 2; 5. dec. 1736 (Fr. Holm). ⁴¹ Ovnen (fra 1721? se note 38) nævnes i 1754-inv., s. 91 og i senere inventarier. ⁴² P. 87. 1770, bilagene 11, 16 og 24; 30. dec. 1769. ⁴³ Rtk. Bygningskontoret. Kgl. res. 1803 nr. 753; 17. juni 1803. ⁴⁴ Inv. 1803, s. 44 f. — Om armstolene: Inv. 1817—21, s. 42, samt bilag 10. maj 1822. — Om betræk og gulvtæppe: Inv. 1822—26, s. 41 f. ⁴⁵ P. 39. 1714. 213; 31. okt. 1714. ⁴⁶ RA. Overhofmarskallatet I Q 27: Dag-Journaler 1781, s. 114 f; 17. juni 1781. ⁴⁷ Rtk. Bygn.kont. Journaler 1793 nr. C 254; 23. nov. 1793. — Oplysningerne om orgelets senere skæbne skyldes Niels Maare (Fr. berg slot 1936) og navnlig organist Ole Olesen. ⁴⁸ Rtk. Bygn.kont. Kgl. res. 1794 nr. 151. — Bygn.kontorets journaler for disse år har talrige meddelelser om reparationen, der sluttede 1793 (journal nr. C 26; 13. feb. 1793). ⁴⁹ Oplysningerne stammer fra oberst Niels Maares omfattende privatarkiv. ⁵⁰ Niels Maares privatarkiv. — Slotskirkens rgsk. 1942 ff. (Amtsgården. Stiftsøvrighedens arkiv. Fr.berg slotskirkes regnskaber); 17. juni 1947. ⁵¹ Inv. 1803—11, s. 46. ⁵² Indenrigsmin. 39. Fr.berg slot 1869, nr. 5 d; 22. feb. 1869 (Slotsforvalter Berg, Fredensborg, kvitterer for modtagelsen af to forgyldte nummertavler). ⁵³ Stiftsøvrighedens arkiv (Amtsgården) Fr.berg slotskirkes rgsk. 1942 ff.; 24. aug. 1950. ⁵⁴ N. Maare: Fr.berg Slots Restaurering (i Weilbachs bog om slottet 1936), s. 115. — Frederiksberg gennem Tiderne I (1946), s. 64. — Stiftsøvrighedens arkiv (Amtsgården). Fr.berg slotskirkes rgsk. 1942 ff.; 31. okt. 1950; 27. jan. 1951; 2. sept. 1953. — Niels Maares privatarkiv. ⁵⁵ Frederiksberg gennem Tiderne III (1950), s. 101. ⁵⁶ Rtk. Bygningskontoret. Journalsager 1795 nr. C 1080; 16. april 1795, samt nr. C 1090; 24. april 1795. ⁵⁷ Rtk. Bygningsadiministrationen. Journalsager 1841 nr. 880; 31. aug. 1841. ⁵⁸ Niels Maare: Frederiksberg Slotskirke 1710—1960 (1960), s. 12.

THE ROYAL CHAPEL AT FREDERIKSBERG CASTLE

ENGLISH SUMMARY
TRANSLATED BY JOHN B. R. GOSNEY

About 1700 King Frederik IV had a small country residence built on Valby Hill, a couple of kilometres west of Copenhagen, and gave it the name of Frederiksberg. As the king liked to spend a great deal of his time out here, the building soon grew too small and in 1707 a building programme on a fairly large scale was initiated. Between 1708 and 1710 a small royal chapel was erected in the new east wing and this was consecrated on August 31st, 1710, although it was not fully completed until 1711. The chapel fits in with the general architecture of the castle without appearing to stand out as an independent church (fig. 3). Johan Conrad Ernst was responsible for the extensions to the castle, but from the financial accounts it is clear that the lay-out of the church was handed over to the architect-general Wilhelm Friederich von Platen. A closer examination of this architect's contribution seems to show that in all important matters his assistant Christoph Marselis was made responsible for carrying out the building plans. There is little doubt that Marselis was the man who gave the royal chapel its final form with its walls divided up by pilasters (fig. 6), the stucco ornamentation with cherubs' heads above the windows (fig. 7), simple portals in the classical style (fig. 22). We also have in our possession his own sketch for the altar (fig. 29), which is inspired by an engraving in Andrea Pozzo's book of perspective drawings from 1700 (fig. 30). Marselis was to a very great extent influenced by Roman baroque.

The chapel, which since ca. 1870 has no longer fulfilled its previous function, was for many years without its original furnishings. But in the 1920's it was restored and from 1932 onwards has been a reconstruction of the old chapel, much of its furniture being the original.

It measures 20.4 m in length (from north to south) and 7.5 m in breadth. The entrance to the pews in the main body of the church is in the south wall (meant for the domestic staff), while the court had access from the adjacent palace apartments to the more elegant pews in the galleries. The chapel also had an east-west axis as is indicated by the altar in the middle of the west wall (fig. 27) and the pulpit (fig. 35) in the middle of the east wall. The floor between these two dominant features is covered with black and white marble tiles in the shape of a star. From this handsome floor in the middle of the chapel the pews are stepped up on both sides. Above these pews on the floor — usually meant for the servants — are the royal galleries which, although planned from the very beginning, nevertheless are remarkable for their lack of harmony with the pilaster decoration of the walls.

The chapel has a stucco ceiling which is slightly domed (fig. 14—19), and this was erected by Johan Christopher Sturmberg as a frame for the painting on the ceiling showing the Adoration of the Lamb by the court-painter Hendrik Krock (fig. 20). The altar (fig. 27—28) is painted to imitate architecture as a framework for Krock's altar painting of the Last Supper. The black and white marble floor in front of the altar no doubt originates from the time of Christian IV and came from Kronborg Castle. The marbelled pulpit of very simple form was provided in 1721 with a baroque carved and gilded canopy made by the above mentioned J. C. Sturmberg. In general the woodwork was painted in striking colours with curious cloud formations in the panels, a reflection of the feeling in the time of Frederik IV for strongly contrasting effects which to a later age seemed rather overwhelming. Therefore most of the woodwork was painted pearl-grey at the beginning of the 19th century.

In subsequent years, and in **particular** during the reigns of Christian VII and Frederik VI, the royal chapel was used during the many summer and autumn visits of the court. Frederik VI's queen, Marie Sophie Frederikke, used Frederiksberg Castle as a dower house right up to her death in 1852, and the royal chapel was used for its proper purpose during the whole of this period. From then on, however, there was little church ceremonial, and in 1869, when the castle was turned into a military academy, the chapel was closed and its furniture removed. The altar-piece was transferred to the Church of St. Paul in Copenhagen, the pulpit taken to the Diakonissestiftelse, a Nursing Sisters Institution which was in the vicinity of Frederiksberg Castle, the marble floor was taken up and used in Rosenborg Castle in Copenhagen, while the pews were sent to Fredensborg Castle in North Sealand. From 1874 onwards the building that had previously been a chapel was used as a library for the military academy.

In the 1920's plans were put forward for restoring Frederik IV's chapel to its original form and using it again for ecclesiastical purposes. In 1925 the library was moved elsewhere and the restoration went slowly ahead. It was not until 1928 that increased financial backing was available, and the reconstruction then got into its stride under the direction of Colonel Niels Maare. The pulpit and the altar-piece were again put back in their right places, a new marble floor of the same pattern as the old one was laid, while a few old pews with gates were sent from Fredensborg. It is hardly likely that these were the original pew's, but possibly they were some of those which had been made in 1726 for the royal chapel at Fredensborg Castle. Otherwise the chapel was furnished in its old form, and all the original coats of paint on the woodwork were again revealed. Some of the furniture had to be obtained from outside sources. The royal chapel had never possessed either altar silver or a baptismal font. The chalice, paten and ewer are therefore new, but the chapel has in its possession a wafer-box from 1771 of uncertain origin. A wooden font from 1745 was provided by Frederiksberg parish church and to it belongs an old silver baptismal ewer from the 1720's. The altar candlesticks and candelabra are new.

The chapel was once again consecrated on January 24th, 1932.